

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยนี้อาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินงาน โดยเฉพาะแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนและการกระจายรายได้ ตลอดจนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลการศึกษาแนวคิดทฤษฎีทั้งหมดนำไปสู่การสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งผลการตรวจเอกสารแนวคิดทฤษฎีและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องจะนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร
4. นโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
5. รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. การสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีและการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.1 ความหมายของการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเป็นนันทนาการ (recreation) รูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาว่าง (leisure time) ที่มีการเดินทางเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเป็นการเดินทางจากที่หนึ่งที่พักหมายถึงที่อยู่อาศัยไปยังอีกที่หนึ่งที่ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมโดยมีแรงกระตุ้น (motivator) จากความต้องการในด้านกายภาพ ด้านวัฒนธรรม ด้านปฏิสัมพันธ์ และด้านสถานะหรือเกียรติคุณ แมคอินทอช (McIntosh) และโกลด์เนอร์ (Goeldner) ได้สรุปความหมายของการท่องเที่ยวว่า หมายถึงผลรวมของปรากฏการณ์ต่างๆ และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับธุรกิจและบริการต่างๆ รวมทั้งรัฐบาลประเทศเจ้าภาพ และประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องอยู่ในกิจกรรมหรือกระบวนการในการดึงดูดด้วยการให้การต้อนรับที่อบอุ่นเปี่ยมไมตรีจิตแก่

นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540: 7)

จากความหมายของการท่องเที่ยวสะท้อนให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางที่มีเงื่อนไขสำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว (temporary)
- 2) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ (voluntary)
- 3) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้

ในด้านวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายในการเดินทางที่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือไปอยู่ประจำนั้น ฟอสเตอร์ (Douglas Fostos, 1985 อ้างใน บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2542: 3-4) ได้เสนอว่าความมุ่งหมายในการเดินทางแบ่งออกได้ 9 อย่างคือ

- 1) ความมุ่งหมายเพื่อพักผ่อนในวันหยุด (holiday mass popular individual) เป็นความมุ่งหมายในการเดินทางเพื่อพักผ่อนในวันหยุด อันเป็นการขจัดความเมื่อยล้าทางร่างกายและจิตใจจากการทำงานให้หมดไป พร้อมเรียกพลังกำลังกลับคืนมาสำหรับเริ่มต้นทำงานในวันใหม่ บางคนอาจไปพักผ่อนความป่วยไข้ มักจะถือเอาภาวะอากาศเป็นเกณฑ์ตัดสินใจจะไปท่องเที่ยวที่ใด เช่น ชายทะเล บนยอดเขา บ่อน้ำร้อน เป็นต้น
- 2) ความมุ่งหมายเพื่อวัฒนธรรมและศาสนา (culture & religion) เป็นความมุ่งหมายในการเดินทางเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นๆ ที่น่าสนใจ เช่น การศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ ชมศิลปกรรมในหอศิลป์ ชมการแสดงดนตรีหรือละครพื้นบ้าน พนัสการศูนย์ศาสนาและร่วมปฏิบัติศาสนกิจ เป็นต้น
- 3) ความมุ่งหมายเพื่อการศึกษา (educational) เป็นความมุ่งหมายในการเดินทางเพื่อการศึกษา วิจัย ดูงานและสอนหนังสือในท้องถิ่นอื่น ซึ่งมักจะพักอยู่ในท้องถิ่นนั้นเป็นระยะเวลานานนับเดือน เช่น ไปศึกษาปริญญาโททางการท่องเที่ยวยังประเทศสหรัฐอเมริกา ไปทำการวิจัยด้านสังคมวิทยาที่ประเทศอินเดีย ไปดูงานด้านการท่องเที่ยวที่ยุโรป ไปบรรยายวิชาการท่องเที่ยวที่ประเทศสิงคโปร์ เป็นต้น

4) ความมุ่งหมายเพื่อการกีฬาและบันเทิง (sport and recreation) เป็นความมุ่งหมายในการเดินทางเพื่อชมการแข่งขันกีฬาหรือเข้าร่วมการแข่งขันกีฬา หรือเล่นกีฬาในท้องถิ่นอื่นๆ เช่น การเดินทางไปชมการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกที่ประเทศญี่ปุ่น การเดินทางไปร่วมแข่งขันกีฬาเซตที่จันทบุรี เป็นต้น หรือเป็นการเดินทางเพื่อความบันเทิง เช่น การเดินทางไปชมดอกเปราะที่นครนวยอร์ก เป็นต้น

5) ความมุ่งหมายเพื่อชมประวัติศาสตร์และความสนใจพิเศษ (historical and special interests) เป็นความมุ่งหมายในการเดินทางเพื่อชมโบราณสถานและสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เช่น การเดินทางไปชมประสาธหินพิมาย การเดินทาง去看โครงกระดูกมนุษย์โบราณที่บ้านเชียง เป็นต้น

6) ความมุ่งหมายเพื่องานอดิเรก (hobbies) เป็นความมุ่งหมายในการเดินทางเพื่อทำงานอดิเรก เช่น เดินทางไปวาดรูปบนดอยอินทนนท์ ไปซื้อผ้าที่ชายหาดหัวหิน ไปเล่นสกีน้ำที่พัทยา เป็นต้น

7) ความมุ่งหมายเพื่อเยี่ยมญาติมิตร (visiting friends and relatives) เป็นความมุ่งหมายในการเดินทางเพื่อเยี่ยมญาติมิตรที่อยู่ห่างไกลคนละท้องถิ่น อันเป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน เช่น เดินทางไปเยี่ยมเพื่อนที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี เดินทางไปเยี่ยมหลานที่ประเทศอังกฤษ เป็นต้น

8) ความมุ่งหมายเพื่อธุรกิจ (business) เป็นความมุ่งหมายในการเดินทางเพื่อธุรกิจ แต่ได้จัดเวลาว่างจากการปฏิบัติงานธุรกิจในท้องถิ่นนั้นๆ ทำการท่องเที่ยว เช่น การเที่ยวชมพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งภายหลังการเจรจาธุรกิจแล้ว เป็นต้น

9) ความมุ่งหมายเพื่อประชุมและสัมมนา (conference and congress) เป็นความมุ่งหมายในการเดินทางเพื่อเข้าร่วมประชุมสัมมนาในท้องถิ่นอื่น โดยปกติผู้จัดมักมีรายการนำเที่ยวรวมอยู่ด้วย ทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาเป็นนักท่องเที่ยวสมบูรณ์แบบ และเมืองที่เป็นเมืองท่องเที่ยวมักได้รับเลือกให้เป็นสถานที่จัดประชุม เช่น กรุงเทพฯ ภูเก็ต เชียงใหม่ ปารีส เจนีวา เป็นต้น

จากความหมายของการท่องเที่ยวดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า การท่องเที่ยวมีรูปแบบหลากหลายลักษณะ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันสามารถแบ่งประเภทการท่องเที่ยวได้ 4 ประเภท (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2542: 5) ดังนี้

1) การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ (natural tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งการพักผ่อนหย่อนใจ ความสนุกสนาน ความชื่นชมในแหล่งธรรมชาติและการศึกษาในแหล่งธรรมชาติ

2) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (cultural tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งการให้ความรู้ และความภาคภูมิใจที่มุ่งเน้นเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม

3) การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและสันทนาการ (sport and entertainment tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อสนองความต้องการและความพึงพอใจในการพักผ่อน สันทนาการ รื่นเริงบันเทิงใจ การออกกำลังกาย โดยมุ่งเน้นการได้รับบริการที่เหมาะสม

4) การท่องเที่ยวเชิงธุรกิจและการประชุมสัมมนา (business and convention tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เกิดจากผลพลอยได้ในการเดินทางไปติดต่อธุรกิจหรือประชุมสัมมนา ซึ่งอาจมีหรือไม่มีการศึกษาดูงาน และทัศนศึกษารวมอยู่ด้วยก็ได้ หรือมีเวลาว่างจากการติดต่อธุรกิจหรือประชุมสัมมนาก็อาจเดินทางไปดูงานหรือทัศนศึกษาเองก็ได้

การท่องเที่ยวทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวข้างต้น จะต้องมุ่งสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งจะเอื้อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมโดยให้การท่องเที่ยวทุกประเภทมุ่งหารายได้ทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันก็มุ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่พร้อมกันไปด้วย ถ้าหากการท่องเที่ยวประเภทใดมุ่งเน้นเฉพาะการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว เราเรียกการท่องเที่ยวแบบนี้ว่า "การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์" (conservation tourism) หรือถ้าการท่องเที่ยวประเภทใดมุ่งเน้นเฉพาะการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียว เราเรียกการท่องเที่ยวแบบนี้ว่า "การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ" (ecotourism) ซึ่งความเหลื่อมซ้อนของการกำหนดขอบเขตของการท่องเที่ยวทั้ง 3 รูปแบบเป็นปัญหาสำคัญในการอธิบายการท่องเที่ยวแต่ละประเภท ซึ่งการท่องเที่ยวแต่ละประเภทอาจเป็นได้ทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (conservation tourism) หรือเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า ECOTOURISM ซึ่งในระยะที่ผ่านมาได้มีการบัญญัติเป็นภาษาไทยหลายคำ เช่น นิเวศสัญจร การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การ

ท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ และการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ใช้คำว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในความหมายแทนคำภาษาอังกฤษ ECOTOURISM โดยให้ความหมายว่า

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539: 10-11)

จากนิยามของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่านักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มที่เดินทางแสวงหาสิ่งต่างๆ ดังนี้

- 1) กิจกรรมต่างๆ ที่ให้ประสบการณ์ที่หลากหลายให้มากขึ้น
- 2) ประสบการณ์จากการได้ไปเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ และหรือประสบการณ์ที่ได้สัมผัสวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสังคมที่แตกต่างจากที่ตนอยู่
- 3) ให้มีการอนุรักษ์สภาพธรรมชาติและสมบัติทางวัฒนธรรมในพื้นที่ที่ไปชม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีหลักการในการให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) ที่มุ่งเน้นให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ การสร้างรายได้ที่เกิดจากการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยว การสร้างงานให้ชุมชนหรือท้องถิ่นและการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม (Elizabeth Boo, 1991) และหลักการของการพัฒนาแบบยั่งยืนที่เน้นความเป็นธรรมในการให้ทรัพยากรระหว่างรุ่น (generation) โดยเฉพาะรุ่นลูก รุ่นหลานที่จะตามมา ดังนั้นการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวจึงควรไม่ก่อให้เกิดผลกระทบหรือผลกระทบน้อยที่สุดต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญคนในท้องถิ่นต้องได้รับประโยชน์จากทรัพยากรนั้น และต้องมีส่วนร่วมและรับรู้ในการวางแผนการจัดการให้ประชาชนได้รับการศึกษาความรู้ ความเข้าใจถึงทรัพยากรในท้องถิ่นตน

1.2 หลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวที่มีหลักการสำคัญ ดังนี้

- 1) แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควรเป็นพื้นที่ที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม และอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย
- 2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
- 3) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยว ได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณในด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย
- 4) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและการอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนในท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม
- 5) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะมุ่งเน้นที่คุณค่าธรรมชาติ หรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือการพัฒนาอำนวยความสะดวกต่างๆ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2538: 3)

วรรณพร วนิชานุกร (2540: 13) ได้เสนอว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) มีหลักการสำคัญ ดังนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นน้ำเสีย ขยะ ตลอดจนการคมนาคม
2. ก่อให้เกิดประโยชน์ในระยะยาวแก่ทรัพยากรชุมชนในท้องถิ่นและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเอง ส่วนหนึ่งของรายได้ควรย้อนไปสู่การอนุรักษ์
3. การเสริมสร้างประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยว เป็นการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม สภาพสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น ควรสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวมีความ

รับผิดชอบทั้งด้านคุณธรรม จริยธรรม และพฤติกรรมของตนเองที่มีต่อสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติ และวัฒนธรรมชุมชนในที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

4. ในการสร้างหรือการจัดการใดๆ ควรยอมรับในข้อจำกัดของสภาพแหล่งท่องเที่ยวตามลักษณะที่เป็นอยู่ หากมีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงควรเป็นไปเพื่อให้ทัศนียภาพของท้องถิ่นดีขึ้น ตลอดจนการลงทุนด้านการท่องเที่ยวก็เป็นไปเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจและกิจกรรมต่างๆ ในท้องถิ่น ไม่พึ่งพาการลงทุนของต่างชาติ ซึ่งเป็นการลดการไหลออกของรายได้ไปยังต่างประเทศ

5. ในการวางแผน ดัดลีนใจ และดำเนินงาน ตลอดจนการควบคุม ควรให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากที่สุด มิใช่เป็นเพียงเป้าหมายของการท่องเที่ยว และให้บุคคลภายนอกมาคิดและดัดลีนใจแต่เพียงฝ่ายเดียว เพราะจะไม่เป็นไปตามความต้องการของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

6. ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญ ในการอนุรักษ์การท่องเที่ยวให้มีคุณภาพยั่งยืนหรือไม่เพียงใด การทำธุรกิจโดยมุ่งทำกำไรสูงสุดในระยะสั้นเป็นการทุบหม้อข้าวตัวเอง อย่างไรก็ตาม บริษัทนำเที่ยวก็สามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวได้ตราบนานเท่านาน ถ้ามีการจัดทำธุรกิจที่ถูกต้องเหมาะสม นับตั้งแต่การใช้วัสดุที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ การมีมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ในระบบนิเวศ และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างแท้จริง การให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นที่เป็นจุดหมายปลายทางก่อนที่จะไปถึง ทั้งในรูปของภาพยนตร์ในเครื่องบิน เทปบันทึกเสียง และเอกสารเผยแพร่

7. มีการจัดการและควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมและไม่เกินความสามารถของชุมชนในท้องถิ่น และระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวจะรองรับได้ อีกทั้งมีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอตลอดทั้งปี ไม่ใช่มีเฉพาะฤดูกาล เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับผู้ที่ทำงานในอุตสาหกรรมนี้

จากหลักการดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวแนวใหม่นั้นเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของธุรกิจท่องเที่ยวในระยะยาว จึงจำเป็นต้องมีการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวให้มีผลกระทบในทางลบน้อยที่สุด และท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างยุติธรรม มิใช่เป็นเพียงเป้าหมายที่

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมาดัดแปลงเอาผลประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว อย่างเช่นที่ผ่านมาในอดีต

เมื่อพิจารณาถึงเป้าหมายสำคัญที่สุดของการพัฒนาการท่องเที่ยว คือความพยายามที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะพิจารณาได้จากองค์ประกอบหลัก 4 ประการ คือ

1. ต้องดำเนินการในขอบเขตความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ชนบ-
รรรมนิยม ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว
2. ต้องตระหนักต่อการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ชนบธรรมเนียมประเพณี
วัฒนธรรมวิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว
3. ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการ
ท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน
4. ต้องขึ้นาตามความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่
ท่องเที่ยวนั้นๆ

จากองค์ประกอบหลักของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนทั้ง 4 ประการ
ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นแนวทางหรือวิถีทางหนึ่งที่พยายามจะก้าว
ไปสู่เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะมีองค์ประกอบ
สำคัญ 3 ประการ คือ การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความ
พึงพอใจของนักท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและการกระจายรายได้ (การ
ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539: 13)

โดยสรุปจากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นจะมีหลักการ
พื้นฐาน ดังนี้

1. ดำเนินการบนฐานของธรรมชาติ วัฒนธรรมและชุมชน (natural
based/cultural based/community-based)
2. การบริหารจัดการที่ยั่งยืน (sustainable management)

3. คำนึงถึงเรื่องสังคมและวัฒนธรรม (inclusive of social and cultural aspect)
4. การให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น (education of tourist and local people)
5. คนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ (benefit of local people)
6. คนท้องถิ่นมีส่วนร่วม (involvement of local people)
7. แหล่งท่องเที่ยวต้องเป็นของแท้ตรงตามสภาพจริงที่ปรากฏ (product authentic)
8. นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ (tourist satisfactory)

1.3 องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540: 2-44 ถึง 2-48) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในต่างประเทศและจัดประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเทศได้ข้อสรุปที่ค่อนข้างชัดเจนเกี่ยวกับลักษณะและความเหมาะสมของการท่องเที่ยวแบบ Ecotourism สำหรับประเทศไทย โดยมีการให้ความหมาย ความสำคัญ และองค์ประกอบที่หลากหลาย แต่ทั้งหมดได้เน้นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (responsible) ในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ (nature) เป็นหลัก มีการจัดการรักษาสภาพแวดล้อม (environmentally management) และการให้การศึกษ (education) แก่ผู้เกี่ยวข้อง

ขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงครอบคลุมลักษณะพื้นฐานขององค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ที่ประกอบด้วยพื้นที่ท่องเที่ยวการจัดการ กิจกรรมและกระบวนการ ตลอดจนการมีส่วนร่วม กล่าวคือ

1) องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (identity or authentic or endemic or unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-system) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (nature-based tourism)

2) องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (responsible travel) ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (no or low impact) มีการ

จัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (sustainably managed tourism)

3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ (learning process) โดยมีการให้การศึกษา (education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ (knowledge) ประสบการณ์ (experience) ความประทับใจ (appreciation) เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยวประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (environmental Education-based Tourism)

4) องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น (involvement of local community or people participation) ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น (local benefit) โดยประโยชน์ต่อท้องถิ่นที่ได้หมายความรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (grass root) จนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation-based tourism)

ข้อกำหนดที่ชัดเจนของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ขององค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้าน หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบครบสมบูรณ์ดังกล่าวแล้ว จัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไป ความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนอาจต้องจัดการ, ส่งเสริม หรือทำให้การท่องเที่ยวนั้นเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ ต่อไป

ลักษณะเฉพาะประการหนึ่ง คือ การมุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เพื่อประสานการท่องเที่ยวกับความพอใจในการเรียนรู้และสัมผัสกับระบบนิเวศ (ecosystem) มีความแตกต่างอย่างชัดเจนกับความสนใจในประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์ในการเอาชนะธรรมชาติ ที่รวมเอาลักษณะวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตแบบ

ธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ไว้ลักษณะเฉพาะนี้จึงทำให้ Ecotourism ไม่ใช่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (cultural tourism และ historical tourism) แม้ว่าจะมีความคาบเกี่ยวกันในพื้นที่ก็ตาม ในทำนองเดียวกัน การท่องเที่ยวธรรมชาติ (natural tourism) จึงไม่ใช่ Ecotourism ทั้งหมด ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวด้วย ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ จึงมีเพียงบางส่วนจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ อาจมีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวแบบอื่นๆ ได้

จากลักษณะดังกล่าว จึงมีสิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจเพิ่มเติม ดังนี้

1) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบปกติ หรือแบบประเพณีนิยม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเน้นการส่งเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่สิ่งตรงข้ามกับการท่องเที่ยวแบบคนละใหญ่ (mass tourism) เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้ถูกจำกัดที่ขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดที่รูปแบบกิจกรรมและขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่ นักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กๆ สามารถทำลายสิ่งแวดล้อมได้เช่นเดียวกันหรือมากกว่านักท่องเที่ยวคนละใหญ่ หากปราศจากการจัดการที่ดี การจัดการกับการท่องเที่ยวคนละใหญ่ในทิศทางและภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ อาจจัดเป็น mass ecotourism

3) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่จำเป็นต้องเป็นการจัดการที่ง่ายๆ ราคาถูก มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยากลำบาก มีรายได้จากการท่องเที่ยวน้อย เพียงแต่มีการจัดการที่ดี มีการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวและให้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่ม ทุกระดับ และมีรายได้สูงได้เช่นกัน

4) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงให้ความสำคัญในการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกมากกว่าการให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องมีการประสานความเข้าใจกันอย่างเหมาะสมตลอดกระบวนการ

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาการทบทวนเอกสารและวิเคราะห์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งในด้านการวางแผนและการ

จัดการต้องคำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ดังนี้ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2538: 3-4)

1. การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
2. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายรายได้

โดยรายละเอียดขององค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้มีผู้สรุปสาระสำคัญ ดังนี้ (สุทิพย์ อบอุ่น, 2541: 19)

1) การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หากธรรมชาติและระบบนิเวศได้รับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ในรูปแบบใดก็ตาม โอกาสที่ธรรมชาติ และระบบนิเวศเหล่านั้นจะเสื่อมโทรมลงหรือถูกทำลายด้วยคุณค่าก็มีอยู่สูง ดังนั้นการให้ความรู้ ความเข้าใจ หรือการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ยังรวมไปถึงบุคคลกลุ่มอื่นๆ เช่น ราษฎรท้องถิ่น มัคคุเทศก์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย ฯลฯ วิธีการสร้างจิตสำนึกมีหลายรูปแบบ แต่สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นมักจะเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ (interpretation program) เช่น การจัดให้มีศูนย์สื่อความหมายธรรมชาติ (interpretive center) ในแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จำเป็นต่อการศึกษาเรียนรู้ จัดให้มีนิทรรศการ/ป้ายบรรยายตามบริเวณหรือจุดท่องเที่ยวต่างๆ จัดให้มีเส้นทางเดินเท้า หรือเดินป่าให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ธรรมชาติแก่ผู้มาเยือน รวมไปถึงการฝึกอบรมมััคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและนิเวศวิทยาของสิ่งต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวพบเห็น

2) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

องค์ประกอบนี้มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบแรกโดยตรง กล่าวคือ นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourist) มักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาหรือสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะต่างๆ และสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติ ตลอดจนแหล่งธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและทำหาย และมักจะไม่สนใจความสะดวกสบาย เช่น การเดินทางท่องเที่ยวแบบชายหาด พักตามรีสอร์ทหรือโรงแรมหรูๆ กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องการการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ

แวดล้อมมากกว่า ดังนั้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงจะต้องพิจารณาถึงการจัดการให้ มีสื่อความหมายธรรมชาติเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับธรรมชาติในแง่มุมต่างๆ ทั้ง ในระดับกว้างและระดับลึกซึ่ง ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยว และ ได้รับความพึงพอใจกลับไป

3) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและการกระจายรายได้

ภาพทางเศรษฐกิจและชุมชนท้องถิ่น ที่ตั้งอยู่ภายในและรอบๆ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อย่างเช่น อุทยานแห่งชาติ ควรได้รับการพิจารณาให้เป็นวัตถุประสงค์ หรือองค์ประกอบที่สำคัญของการส่งเสริมและจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะการท่องเที่ยวมี บทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นในระยะยาวมากกว่า กิจกรรมอื่นๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อความอยู่รอดของธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้น การเปิดโอกาสให้ ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ จะช่วยให้รูปแบบได้รับผล ประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ การลงทุนเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็กที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่ำ (low scale-low impact tourism development) การเป็นมัคคุเทศก์ (nature guides) การนำสินค้าที่เป็น ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านขายแก่นักท่องเที่ยว และการจ้างงานในสวนบริการอื่นๆ

โดยสรุปจากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์นั้นจำเป็นต้องอย่างหนึ่งที่ชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องหรือดูแล แหล่งท่องเที่ยวต้องเข้ามามีส่วนได้รับประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวนั้นทั้งโดยตรง และโดยอ้อม อย่างไรก็ตามสภาพการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในปัจจุบันยังไม่ อาจบอกได้ว่าชุมชนท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งในมิติของ การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ความสามารถในการให้บริการหรือความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว และความสามารถในการจัดสรรผลประโยชน์หรือรายได้ให้กระจายในหมู่สมาชิก ของชุมชน ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาที่จะดำเนินการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเชื่อมั่นว่าการมีส่วนร่วมใน กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนท้องถิ่นจะเป็นกุญแจหรือเงื่อนไขสำคัญในการ ส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้มีความเจริญเติบโตสามารถสร้างรายได้เข้าประเทศบน พื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน และเสริมสร้างชนบทให้มีความเข้มแข็งทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมต่อไป

1.4 ลักษณะของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เนื่องจาก โดยพื้นฐานมนุษย์จะมีความแตกต่างกันทั้งในด้านบุคลิกภาพและความสนใจ ผลของความแตกต่างดังกล่าวทำให้คนเดินทางท่องเที่ยวและมีพฤติกรรมด้านการท่องเที่ยวที่ต่างกันด้วย จากรายงานผลการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ โดยสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (2540) ได้กล่าวถึงลักษณะของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่า จะต้องเป็นนักท่องเที่ยวที่มีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการศึกษาหาความรู้และประสบการณ์ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกให้มีความตระหนักในการอนุรักษ์ ธรรมชาติ ส่วนการวัดความเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถพิจารณา ระดับความเข้มข้นได้จากปัจจัยต่อไปนี้

1) ความสนใจในแหล่งท่องเที่ยว พิจารณาประเภทและรูปแบบของแหล่งท่องเที่ยวที่นิยมไปเที่ยว โดยให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่ส่งเสริมความรู้ การอนุรักษ์ การรักษาสีเขียวและสิ่งแวดล้อมและการสร้างความตระหนักในการพัฒนาที่ยั่งยืน ระดับความเข้มข้นของความสนใจ มีดังนี้

- สนใจแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติหรือวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น มีความสมบูรณ์หลากหลาย ต้องให้ความสนใจในการท่องเที่ยวสูง มีกิจกรรมที่แตกต่างจากความเคยชินตามปกติ หรือมีระดับความสนใจลดลงตามลำดับ
- มีกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เรียนรู้ สัมผัส และดูแลรักษาภาพธรรมชาติและระบบนิเวศ เช่น การศึกษาธรรมชาติ การเดินป่า การดำน้ำดูปะการัง การดูนก ส่องสัตว์ เป็นต้น

2) การเตรียมตัวก่อนเดินทางท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควรจะ

- มีการเตรียมการศึกษาหาความรู้ โดยศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และ/หรือ เข้ารับการอบรมก่อนเดินทาง หรือโดยการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ก่อนเดินทาง
- มีการเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือในการท่องเที่ยวครบถ้วนด้วยตนเอง หรือตามคำแนะนำ โดยให้ความสำคัญในอุปกรณ์ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และไม่ทิ้งให้เป็นขยะมูลฝอยในขณะท่องเที่ยว เช่น กระติกน้ำ กล่องอาหาร กล่องกล่องทางไกล

3) การปฏิบัติตัวในการท่องเที่ยว ระหว่างการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศควร

- ปฏิบัติตามกฎหมายที่กำหนดไว้ในแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ หรือที่เห็นสมควร

- มีความกระตือรือร้นในการรักษาส่งแวดล้อม
- มีความสนใจใฝ่รู้ในระหว่างการทำงาน **ให้ความสำคัญต่อข้อมูล** กิจกรรม การสื่อความหมาย หรืออื่นๆ ที่จะเสริมสร้างความรู้และความตระหนักที่ดี
- มีความยินดีจ่ายในการช่วยรักษาส่งแวดล้อม (เน้นการจ่ายทางตรง ลงในพื้นที่ท่องเที่ยว เช่น การบริจาค การจ่ายค่าบริการ การส่งเสริมแนะนำ เป็นต้น)
- สนใจเข้าร่วมกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น

4) การปฏิบัติหลังการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรปฏิบัติ ดังนี้

- มีความรักและหวงแหนทรัพยากรที่ได้เรียนรู้เพิ่มขึ้นหลังจากการท่องเที่ยว
- มีการเรียนรู้ต่อเนื่อง
- ช่วยสื่อ ขยาย เผยแพร่ข้อมูลที่ได้รับต่อผู้อื่น

จากเกณฑ์การพิจารณาทั้ง 4 ประการดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามิได้ใช้เกณฑ์ในเรื่อง ขนาด เชื้อชาติ หรือเกณฑ์การใช้จ่ายเป็นตัววัดความเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนั้น นักท่องเที่ยวขนาดใหญ่ นักท่องเที่ยวที่ใช้จ่ายเงินมาก หรือนักท่องเที่ยวที่ต้องการความสะดวกสบาย จึงอาจมีลักษณะเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ หากมีลักษณะตามเกณฑ์ 4 ประการดังกล่าว

1.5 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540: 3-19 ถึง 3-20) ได้เสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่า ในกระบวนการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในแต่ละแหล่ง เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้ นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ เพลิดเพลิน และมีความสุขจากการท่องเที่ยวหรือนันทนาการนอกเวลาตามปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นจะให้ความสำคัญกับกิจกรรมการท่องเที่ยวมาก เพราะกิจกรรมต่างๆ นั้น จะเป็นสื่อกลางในการนำการท่องเที่ยวไปสู่เป้าหมายได้ กิจกรรมที่เหมาะสมจึงควรเป็นกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้ในระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการได้รับความเพลิดเพลิน ทั้งนี้ต้องเป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบน้อยที่สุดหรือเป็นผลกระทบที่สามารถป้องกันหรือแก้ไขได้

กิจกรรมการท่องเที่ยวอาจจำแนกเป็น กิจกรรมที่เน้นการพักผ่อนหย่อนใจ กิจกรรมที่เน้นการแสดงออก และกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้ ซึ่งสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยได้ศึกษาทบทวนกิจกรรมที่เกิดขึ้นในการท่องเที่ยวทั้งสิ้น จำนวน 28 กิจกรรม พบว่าเป็นกิจกรรมที่เน้นการแสดงออกมากที่สุด รองลงมาคือกิจกรรมในการแสวงหาความรู้ อย่างไรก็ตาม กิจกรรมต่างๆนี้อาจมีความเหลื่อมซ้อนหรือสามารถปฏิบัติรวมกันได้ แต่การประกอบกิจกรรมอาจมีวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน และจากกิจกรรมท่องเที่ยวจำนวน 28 กิจกรรมดังกล่าว นั้น มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องหรือจัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ 19 กิจกรรม ดังต่อไปนี้

1) กิจกรรมเชิงนิเวศในแหล่งธรรมชาติ ได้แก่

- เดินป่า	Hiking, Trekking, Walking
- ศึกษาธรรมชาติ	Nature Educating
- ส่องสัตว์/ดูนก	Animal/Bird Watching
- เทียวถ้ำ/น้ำตก	Cave/Waterfall Exploring
- พายเรือ แคนู	Canoeing
คายัค	Kayak
เรือใบ	Sail Boating
กระดานโต้ลม	Wind Surfing
- ดูปะการังน้ำตื้น/น้ำลึก	Snorkeling/Scuba Driving
- ตั้งแคมป์	Tent Camping
- ล่องแพ	Rafting
- ชี่ม้า นั่งช้าง	Horse/Elephant Riding

2) กิจกรรมกึ่งนิเวศ ได้แก่

- ถ่ายรูป บันทึกภาพ/เสียง	Photographing
- ศึกษาท้องฟ้า	Sky Interpretating
- ขี่จักรยานท่องเที่ยว (เสือภูเขา)	Terrain/Mountain Biking
- ปีนไต่เขา	Rock/Mountain Climbing
- ตกปลา	Fishing

3) กิจกรรมทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ได้แก่

- ชมความงาม ความเก่าแก่ ลักษณะเฉพาะตัวของแหล่งประวัติศาสตร์
- ศึกษาเรียนรู้ประวัติ ความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี และประวัติศาสตร์
- ศึกษาชื่นชมงานศิลปกรรมและวัฒนธรรม
- ร่วมกิจกรรม เรียนรู้พฤติกรรมของผู้คน
- การศึกษาเรียนรู้การผลิตของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง

1.6 บทบาทการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีองค์ประกอบหลักที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมซึ่ง นวรัตน์ ไกรพานนท์ (2539: 31-32) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมไว้ว่า การท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กันใน 4 ประเด็นหลัก คือ

1. องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นวัตถุดิบพื้นฐาน สำหรับนำมาผลิตเป็นสินค้าออกสู่ตลาดการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ
2. การจัดการเกี่ยวกับการให้บริการการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพบนพื้นฐานทางวิชาการที่ถูกต้อง สามารถช่วยลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นให้อยู่ในระดับต่ำหรือน้อยที่สุด
3. การท่องเที่ยวสามารถช่วยสนับสนุนในด้านวัตถุ หรือตัวเงินต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม
4. ผู้ประกอบกิจการธุรกิจการท่องเที่ยว สามารถมีส่วนช่วยในการปรับเปลี่ยนทัศนคติของนักท่องเที่ยวที่มีต่อสิ่งแวดล้อม หรือสามารถให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่อผู้รับบริการให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องมากขึ้นได้

สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหากได้รับการจัดการอย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว จะมีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้หลายประการ คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนอกจากนักท่องเที่ยวจะได้รับความสะดวกสบายเพลิดเพลินแล้ว ยังได้รับความรู้และมีความคุ้นเคยกับสภาพธรรมชาติที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด ได้เข้าใจถึงสถานภาพของพืชและสัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์หรือถูกคุกคาม นักท่องเที่ยวจะได้รับข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศของตนเองหรือในประเทศอื่นที่ได้มีโอกาสไปท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันคนในประเทศนั้นเองก็จะเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และจะมีความมุ่งมั่นที่จะช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ นั้นไว้ให้ยั่งยืนต่อไป

2. ค่าธรรมเนียมจากการเข้าท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์ในหลายประเทศ ซึ่งเก็บในอัตราที่ค่อนข้างสูง สามารถนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการป้องกันการบุกรุกพื้นที่อนุรักษ์ หรือเป็นค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาทางเดินท่องเที่ยวในเขตอุทยาน รวมทั้งเป็นค่าใช้จ่ายในการพิมพ์เอกสารเผยแพร่และแผนที่ได้ นอกจากนี้ผู้ประกอบการท่องเที่ยวอาจเรียกเก็บค่าบริการจากลูกค้าเพิ่มขึ้นส่วนหนึ่งเพื่อนำมาบริจาคให้แก่องค์กรหรือโครงการที่ช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้แก่ประเทศที่ผู้ประกอบการและลูกค้าของบริษัทไปใช้บริการด้วย

3. รายได้จากการท่องเที่ยวที่อาศัยสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นจุดขายมักมีส่วนช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นโดยตรง บริษัทท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะใช้บริการของบริษัทในท้องถิ่นในเรื่องพาหนะขนส่ง ให้ลูกค้าเข้าพักค้างคืนในโรงแรมขนาดเล็ก ซึ่งคนท้องถิ่นเป็นเจ้าของ รวมถึงจ้างมัคคุเทศก์ซึ่งเป็นคนท้องถิ่นมาให้บริการอีกด้วย คนท้องถิ่นเองก็สามารถขายผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ซึ่งใช้วัสดุในพื้นที่และแรงงานท้องถิ่น

4. นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะมีพฤติกรรมปฏิเสธการซื้อของที่ระลึกหรือผลิตภัณฑ์ที่ทำจากวัสดุซึ่งมาจากพืชหรือสัตว์ที่เป็นที่ทราบว่าใกล้สูญพันธุ์หรือกำลังถูกคุกคาม เช่น งาช้าง ปะการัง กระดองเต่าหรือกระ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้คนท้องถิ่นก็จะไม่สนใจหรือลดจำนวนการนำวัสดุเหล่านั้นมาทำของที่ระลึกเพื่อเสนอขายแก่นักท่องเที่ยว นอกจากนี้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังสามารถช่วยลดการซื้อผลิตภัณฑ์ในประเทศของตนที่สั่งซื้อหรือลักลอบนำเข้ามาภายในประเทศโดยผิดกฎหมาย เช่น เครื่องหนังนกจากประเทศเขตร้อน

เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อคนในประเทศกำลังพัฒนาที่ลักลอบจับสัตว์เพื่อส่งออกลดจำนวนลง

5. ความสนใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะช่วยส่งเสริมสนับสนุนเจ้าของที่ดินในท้องถิ่นเอง หรือโดยความช่วยเหลือขององค์กรระหว่างประเทศในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มีผลกระทบน้อย เพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น เจ้าของที่ดินท้องถิ่นในบาไลซ (Balize) จัดสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อใช้เป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ลิง Howler Monkeys สำหรับประเทศไทยก็มีภาคเอกชนได้จัดตั้งสวนอนุรักษ์หรืออุทยานผีเสื้อขึ้น เนื่องจากมีความสนใจในการอนุรักษ์พันธุ์ผีเสื้อ และเป็นธุรกิจท่องเที่ยวธรรมชาติ ซึ่งสร้างโดยมนุษย์อีกรูปแบบหนึ่งที่รัฐควรให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

1.7 แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (2540) ได้กำหนดกรอบแนวคิดในการกำหนดแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อจัดทำคู่มือการกำหนดตนดอยลายในการจัดการของท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งการนำเที่ยว มีทิศทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ มีการให้การศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน มีการจัดการที่ยั่งยืน และชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม ดังนี้

1) ศักยภาพของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว พิจารณาสภาพทรัพยากรที่มีความเหมาะสมมีลักษณะ และคงลักษณะพื้นถิ่น โดยเน้นความสำคัญของระบบนิเวศ (ecosystem) หรือวัฒนธรรมของพื้นที่ และความดึงดูดใจว่ามีมากน้อยเพียงใด เพื่อให้มีความสำคัญที่ต่างๆ กันในแต่ละปัจจัย ดังนี้

(1) ชนิดของแหล่งท่องเที่ยว

พิจารณาจากสภาพธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว หรือเป็นองค์ประกอบหลักภายในแหล่งท่องเที่ยว โดยเป็นแหล่งที่มีสภาพของธรรมชาติดั้งเดิม หรือเป็นแหล่งที่สภาพของธรรมชาติถูกดัดแปลง ตกแต่ง เป็นบางส่วน แต่ยังคงสภาพเดิมไว้เป็นหลัก หรือเป็นธรรมชาติที่สร้างขึ้นโดยการผสมผสาน จำลอง หรือตกแต่งใหม่ โดยไม่มีลักษณะที่เป็นระบบนิเวศที่ถูกต้องหรือไม่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ หรือเป็นแหล่งที่สร้างเลียนแบบธรรมชาติ มีค่าต่อความเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาก-น้อยตามลำดับ

(2) องค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์

พิจารณาความสำคัญของระบบนิเวศ ความสมบูรณ์ ความหลากหลาย ลักษณะที่หายาก และความสัมพันธ์ที่เป็นระบบในพื้นที่

ความโดดเด่นด้านกายภาพ คือ มีความโดดเด่นมาก (มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ชัดเจนมีความแปลกแตกต่างจากทั่วๆ ไป) หรือมีความโดดเด่นลดลงตามลำดับ

รวมทั้งสภาพที่มีความสวยงามของธรรมชาติ (ทัศนียภาพและองค์ประกอบ) ว่ามีระดับของความงามมากเป็นที่ประทับใจของผู้พบเห็นอย่างไร โดยสรุปแล้วมีความดึงดูดใจมากน้อยแค่ไหน ทั้งนี้รวมถึงความเหมาะสมในการจัดกิจกรรมเชิงนิเวศมีอย่างไร

มีองค์ประกอบทางด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม (ด้านนามธรรม ประวัติ ความเป็นมาที่สำคัญ ด้านวัตถุธรรม ด้านรูปแบบและกิจกรรม ที่มีลักษณะดั้งเดิมของวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้นๆ) ที่ผสมผสานหรือเพิ่มความดึงดูดใจมากน้อยอย่างไร

2) ศักยภาพของการจัดการ พิจารณาจากสภาพการจัดการในปัจจุบัน โดยเป็นการจัดการที่อยู่ในกรอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่ามีมากน้อยแค่ไหน การพิจารณาการจัดการนี้ จะไปถึงโอกาสในการเพิ่มศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวให้สูงขึ้นได้ ศักยภาพการจัดการประกอบด้วย

(1) มีการให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม

เป็นการจัดการที่สำคัญจะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน สร้างความตระหนักและจิตสำนึกที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว โดยพิจารณาจากรูปแบบการจัดสื่อความหมาย กิจกรรมด้านการศึกษา (กิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีลักษณะของการให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว)

(2) การจัดการป้องกันและรักษาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อป้องกันและลดผลกระทบสิ่งแวดล้อม รวมถึงการรักษาไว้ซึ่งทรัพยากร พิจารณาจากการมีการรักษาและคุ้มครองสิ่งแวดล้อม โดยมีมาตรการควบคุม ดูแลสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพมากน้อยแค่ไหน มีการนำรายได้บำรุงรักษาแหล่งมากน้อยแค่ไหน มีความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินและมีมาตรการควบคุมจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวและบริการอย่างมีประสิทธิภาพ มากน้อยแค่ไหน

(3) องค์การในการจัดการที่ให้ความสำคัญของการร่วมมือกัน โดย

เฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมของชุมชน พิจารณาจากรูปแบบองค์การในการจัดการ เน้นความเป็นองค์การประชาชนรัฐและเอกชน และระดับของการมีส่วนร่วมว่า ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการท่องเที่ยวหรือให้ความเห็นในการท่องเที่ยว หรือเพียงได้ประโยชน์จากการค้าและบริการ จะเห็นได้ว่า ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่ตัวทรัพยากรนั้น ให้ความสำคัญของลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศและวัฒนธรรม การให้ความสำคัญนี้ นอกจากเป็นการให้โอกาสในการเรียนรู้สิ่งที่เป็นของจริง ของแท้ เรียนรู้พัฒนาการแล้ว ยังจะเป็นการนำการท่องเที่ยวไปสู่การอนุรักษ์สิ่งเหล่านั้นด้วย การให้ความสำคัญที่จุดนี้นอกจากสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์แล้วยังเป็นสิ่งที่มนุษย์ (นักท่องเที่ยว) ต้องการศึกษา สัมผัสและเรียนรู้ด้วย อย่างไรก็ตาม สิ่งนี้อาจเป็นอันตรายอย่างยิ่งที่จะนำพาเอาสิ่งแปลกปลอมภายนอก หรือผลกระทบเข้าสู่พื้นที่บริสุทธิ์ พื้นที่ห่างไกล พื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติของสิ่งนั้น ดังนั้นการพิจารณาศักยภาพการจัดการจึงเป็นประเด็นสำคัญ ที่ไม่เพียงแต่ทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นไปตามเป้าหมายเท่านั้น ยังจะเป็นการถ่วงดุลของการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีระบบนิเวศที่สมบูรณ์ มีความสำคัญสูงต่อการศึกษารเรียนรู้ และการอนุรักษ์รวมแหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องมุ่งเน้นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ในพื้นที่ที่มีความดึงดูดใจและมีโอกาสจัดกิจกรรมเชิงนิเวศได้มาก อีกทั้งมีองค์ประกอบที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวด้านอื่นๆ นอกจากนี้ แหล่งท่องเที่ยวที่มีการจัดการดี จะมีศักยภาพสูงในการนำมาใช้ส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ก่อน โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่

2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากการศึกษาแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สะท้อนให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือประชาชนในชุมชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นองค์ประกอบสำคัญขององค์ประกอบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าวจะส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนเกิดรายได้จากการท่องเที่ยว เกิดความตระหนักในคุณค่าในทรัพยากรการท่องเที่ยว ร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน

ตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้ให้ความสำคัญกับคนในกระบวนการพัฒนาโดยเห็นว่าคนเป็นผู้พัฒนาและผู้รับผลของการพัฒนา ดังนั้นจึงได้มีการกำหนดแนวทางในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นให้สามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน ตัดสินใจ และติดตามประเมินผลในโครงการพัฒนาของรัฐที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการมีส่วนร่วมและวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นนั้น บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2540: 222-227) ได้นำเสนอไว้ดังนี้

1. รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นแนวคิดของการกระจายอำนาจจากส่วนกลางลงมาสู่ท้องถิ่น หรือเป็นความพยายามที่จะให้มีการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจากส่วนล่างขึ้นสู่ส่วนบน ทั้งนี้เพราะชุมชนท้องถิ่นคือผู้รู้ปัญหาและความต้องการของตนเองดีกว่าผู้อื่น หลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นอยู่ที่ความรู้ความเข้าใจ และความต้องการของชุมชนท้องถิ่น โดยกระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อได้มีการเรียนรู้ร่วมกันและตัดสินใจร่วมกัน จึงมีรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนอยู่หลายรูป แต่ที่นิยมกันมีอยู่ 3 รูปแบบคือ

รูปแบบที่ 1 การชักชวนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน รูปแบบนี้รัฐบาลจะเป็นผู้วางนโยบายและวางแผนโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยตนเอง ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยตนเอง ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดทำโครงการท่องเที่ยวเลย แต่จะถูกชักชวนจากรัฐบาลให้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการท่องเที่ยว

รูปแบบที่ 2 การให้องค์กรชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการเจรจาต่อรองสำหรับวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งรูปแบบนี้รัฐบาลและตัวแทนขององค์กรชุมชนท้องถิ่นจะเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แม้ว่าในความเป็นจริงการริเริ่มโครงการท่องเที่ยวจะมาจากรัฐบาลกลางก็ตาม แต่องค์กรชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้าร่วมตัดสินใจและเจรจาต่อรองผลประโยชน์กับรัฐบาลได้ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นให้มากที่สุด ซึ่งผลสุดท้ายของการเจรจาดังกล่าวนั้นรัฐบาลมักเป็นผู้ยอม

โอนอ่อนผ่อนตามเสียงขององค์กรชุมชนท้องถิ่น เพื่อมิให้เกิดการขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบนี้ องค์กรชุมชนท้องถิ่นจะต้องมีศักยภาพสูงและมีความตื่นตัวในการรักษาผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นตนเองให้มากที่สุด

รูปแบบที่ 3 การให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนด้วยตนเอง รูปแบบนี้ชุมชนท้องถิ่นจะเป็นผู้จัดการควบคุมและวางแผนพัฒนาการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวด้วยตนเองอย่างสิ้นเชิง นับเป็นรูปแบบของการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่พึ่งตนเองอย่างแท้จริง โดยไม่อาศัยความคิดริเริ่มและชักจูงจากบุคคลภายนอกหรือรัฐบาลเลย ประชาชนหรือองค์กรชุมชนท้องถิ่นสามารถวิเคราะห์และตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ตลอดจนการติดตามประเมินผลสำเร็จของโครงการท่องเที่ยวด้วยตนเอง รูปแบบนี้เป็นการเปิดโอกาสอย่างเต็มที่แก่ชุมชนท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ แต่ชุมชนท้องถิ่นต้องมีความพร้อมและประสิทธิภาพสูง

2. วิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

การให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนับเป็นรูปแบบที่สร้างโอกาสให้แก่ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม วิธีการทำให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสามารถกระทำได้หลายวิธีดังต่อไปนี้ คือ

วิธีการที่ 1 การร่วมประชุมวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการร่วมถกปัญหาของการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชนท้องถิ่นเพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชนชุมชนท้องถิ่นในเรื่องการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

วิธีการที่ 2 การให้คำปรึกษาในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการท่องเที่ยวเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และร่วมในการตัดสินใจวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

วิธีการที่ 3 การสำรวจความคิดเห็นในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น โดยให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นด้านการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว

วิธีการที่ 4 การประสานงานร่วมกันในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนกลุ่มเข้าไปร่วมงานบริหารหรือการจัดการหรือร่วมในคณะกรรมการที่ปรึกษาจากฝ่ายประชาชนในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว

วิธีการที่ 5 การได้สวนสาธารณะในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการได้สวนข้อมูลจากประชาชนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น ก่อนที่รัฐบาลจะตัดสินใจในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว

วิธีการที่ 6 การออกเสียงประชามติโดยตรงในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการตอบคำถามของรัฐบาล โดยให้ประชาชนทุกคนในสังคมออกความคิดเห็นโดยตรงต่อรัฐบาล และให้ทุกคนในสังคมเป็นผู้ตัดสินใจแทนรัฐบาลในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการให้โอกาสแก่สมาชิกของชุมชนท้องถิ่นอย่างเท่าเทียมกัน ในการเข้าร่วมรับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่กระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามาร่วมในฐานะเจ้าหน้าที่หรือนักวางแผน มีการเรียนรู้ร่วมกันและเข้าร่วมประชุมตัดสินใจในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ต้องฝึกฟังความคิดเห็น ปัญหา และความต้องการของชุมชนท้องถิ่นด้วย เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทในการวางแผนกำกับดูแลควบคุมการท่องเที่ยวให้มากขึ้น อันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ เกิดความรัก ความหวงแหน และสร้างจิตสำนึกในการดูแลปกป้องรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่ง แวดล้อมให้ยั่งยืน จึงต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนทุกขั้นตอนดังต่อไปนี้ คือ

ขั้นตอนที่ 1 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการศึกษาค้นหาปัญหาทางการท่องเที่ยวและสาเหตุแห่งปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นรวมถึงความต้องการของชุมชนท้องถิ่นด้วย

ขั้นตอนที่ 2 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนตั้งแต่รวมกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้ได้แผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สามารถแก้ไขหรือลดปัญหาของ

ชุมชนท้องถิ่นและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว พร้อมทั้งตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่นได้ด้วย

ขั้นตอนที่ 3 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 4 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวตามขีดความสามารถของตนเองหรืออาจร่วมลงทุนในรูปสหกรณ์ได้

ขั้นตอนที่ 5 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานตามแผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจนบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในการปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ขั้นตอนที่ 6 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม ประเมินผล แผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ได้ร่วมกันจัดทำขึ้น

การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในทิศทางที่ถูกต้องควรให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมีความสามารถในการดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการเพิ่มทักษะในการจัดการและประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก โดยเริ่มจากการให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของท้องถิ่นตน การเตรียมการจัดการวางแผน การควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวและการได้รับประโยชน์จากการให้บริการ ในขณะที่เดียวกันก็ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ถ้าหากชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมหรือมีอำนาจเพียงพอในการร่วมควบคุมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ก็จะช่วยให้เกิดการพัฒนาคนได้เป็นอย่างดี อีกทั้งสามารถจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม และเกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น ฉะนั้นการเข้ามีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องให้มีส่วนร่วมตลอดกระบวนการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นอันเป็นการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต การได้รับผลตอบแทนมาบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยว และการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนซึ่งมีกิจกรรมการท่องเที่ยวหลายรูปแบบที่ชุมชนท้องถิ่นสามารถมีส่วนร่วมได้ เช่น การให้ข้อมูลท้องถิ่นที่ถูกต้อง การให้บริการที่พัก อาหาร การขายสินค้าที่ระลึก การให้บริการมัคคุเทศก์ การรับจ้างในธุรกิจท่องเที่ยว การอนุรักษ์ระดับท้องถิ่น การควบคุมดูแลรักษาแหล่ง

ท่องเที่ยว การพัฒนาระดับความเป็นอยู่ของชุมชน การส่งเสริมพัฒนาอาชีพ เป็นต้น ทิศทางการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องมุ่งสู่การร่วมมือในการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยว เพื่อรองรับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้มีความสมบูรณ์ครบถ้วนตามกรอบและลักษณะแห่งการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในทุกระดับดังต่อไปนี้ คือ

- 1) ระดับนโยบาย จะต้องหาทางให้ชุมชนท้องถิ่นรับทราบนโยบายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
- 2) ระดับแผนงานหรือโครงการ จะต้องหาทางให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าใจแผนงานหรือโครงการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนอย่างชัดเจน
- 3) ระดับปฏิบัติ จะต้องหาทางให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าใจแผนปฏิบัติ แนวทางและวิธีการปฏิบัติงานตามแผนงานหรือโครงการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จนสามารถให้ความร่วมมือและปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง โดยมีการแนะนำอย่างใกล้ชิดทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ จนกว่าจะมั่นใจได้ว่าสมาชิกชุมชนท้องถิ่นทุกคนได้ดำเนินการอย่างถูกต้องทิศทางแล้ว
- 4) ระดับการประเมินผล จะต้องหาทางให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าใจในการติดตามผลปฏิบัติงานตามแผนงานหรือโครงการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จนสามารถประเมินผลได้อย่างถูกต้องและมีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

โดยสรุปจากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าการส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนต้องมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน การกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการในการพัฒนาการท่องเที่ยวซึ่งเป็นไปตามหลักการพื้นฐานที่ว่าคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการเชิงนิเวศจะสามารถลดหรือแก้ปัญหาผลกระทบของการท่องเที่ยวทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะเมื่อประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีรายได้จากการท่องเที่ยวจะส่งผลให้เกิดการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นจะเห็นคุณค่าและร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน

การส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจำเป็นต้องมีการเตรียมความพร้อมด้านการท่องเที่ยวแก่ชุมชนอย่างเป็นระบบ ซึ่งโดยทั่วไป

การเตรียมความพร้อมทางการท่องเที่ยวแก่ชุมชนที่สำคัญ 3 ประการ คือ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2540: 214-218)

1) การเตรียมความพร้อมด้านทั่วๆ ไป เป็นการเตรียมความพร้อมด้านทั่วไปเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นนั้น อันได้แก่

1.1) การประชาสัมพันธ์เผยแพร่การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น โดยต้องทำความเข้าใจกับองค์การบริหารส่วนตำบลหรือสภาตำบลและประชาชนในท้องถิ่นนั้น เกี่ยวกับการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวที่จะร่วมกันจัดขึ้น และให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลและเอกชนที่รับผิดชอบเข้าร่วมประชุมกับองค์การบริหารส่วนตำบลหรือสภาตำบลและประชาชนในท้องถิ่นนั้น เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนะแนวทางการพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยว การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น ผลกระทบด้านบวกและด้านลบที่จะเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น โดยคำนึงความคิดเห็นและมติของประชาชนเป็นสำคัญ

1.2) การจัดทำแผนงาน/โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลหรือสภาตำบล เช่น การจัดทำแผนงาน/โครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การจัดทำแผนงาน/โครงการพัฒนาภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

1.3) การจัดทำเส้นทางและแผนที่ท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น เป็นการจัดทำรายละเอียดของสถานที่ท่องเที่ยวหรือรายการท่องเที่ยวที่ชุมชนท้องถิ่นจัดขึ้น

1.4) การจัดอบรมการนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์แก่คนในชุมชนท้องถิ่น เป็นการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ชุมชนท้องถิ่นจัดขึ้น เพื่อเตรียมความพร้อมในอาชีพให้การบริการแก่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่น

1.5) การกำหนดมาตรการในเรื่องการรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว

2) การเตรียมความพร้อมด้านการจัดหานักท่องเที่ยว เป็นการเตรียมพร้อมด้านจัดหานักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยว เมื่อมีสถานที่ท่องเที่ยว ถ้าไม่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวหรือไปใช้บริการแล้ว การท่องเที่ยวย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ การจัดหานักท่องเที่ยวสามารถดำเนินการได้หลายวิธี เช่น

2.1) การจัดทำใบปลิว แผ่นพับบรรยายรายละเอียดของการท่องเที่ยว โปรแกรมการท่องเที่ยว พร้อมค่าใช้จ่ายแจกจ่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

2.2) การขอความร่วมมือส่วนราชการอื่น เช่น อำเภอ จังหวัด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หน่วยงานราชการ และเอกชนอื่นๆ เป็นต้น ให้ช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เชิญชวนนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยว

2.3) การขอเชิญสื่อมวลชนเข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสาธารณะต่างๆ

2.4) การส่งข้อมูลแผ่นปลิวแผ่นพับไปประชาสัมพันธ์ยังธุรกิจนำเที่ยวต่างๆ และหนังสือมวลชนที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

2.5) การส่งแผ่นปลิวแผ่นพับไปประชาสัมพันธ์ตามกลุ่มนักท่องเที่ยวเป้าหมายที่คาดหวัง

2.6) การจัดให้มีพนักงานเดินขายบริการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น เช่น แจกจ่ายแผ่นพับแก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวบริเวณใกล้เคียง

3) การเตรียมความพร้อมด้านการให้บริการท่องเที่ยว เป็นการเตรียมความพร้อมด้านการให้บริการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาท่องเที่ยว โดยพยายามให้คนในชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้ให้บริการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีรายได้จากการให้บริการท่องเที่ยว อันเป็นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และสร้างความกินดีอยู่ดีให้แก่คนในชุมชนท้องถิ่นด้วย ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาบุคลากรในการให้บริการ เช่น

3.1) ต้องพัฒนานักฝึกภาษาผู้ให้บริการท่องเที่ยวให้บริการนักท่องเที่ยวด้วยน้ำใจอารี เพื่อสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว

3.2) ต้องอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้ได้รับความสะดวกสบายและปลอดภัย

3.3) ต้องตรงต่อเวลาตามขั้นตอนที่กำหนด หากต้องมีการยืดหยุ่น ก็ควรเป็นไปตามความต้องการของนักท่องเที่ยว

3.4) ต้องให้เป็นธรรมแก่นักท่องเที่ยว ไม่เอารัดเอาเปรียบนักท่องเที่ยว ค่าใช้จ่ายและราคาค่าบริการเป็นไปอย่างเปิดเผย

3.5) ต้องจำหน่ายสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวที่มีมาตรฐานทั้งด้านคุณภาพ ราคา และความสะอาด

3.6) ต้องให้บริการแก่นักท่องเที่ยวต้องเป็นตามรายการที่โฆษณาขายไว้

3.7) ต้องพัฒนาเส้นทางคมนาคมเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบายและปลอดภัย

3.8) ต้องให้นักท่องเที่ยวรู้สึกว่าจะมีความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน

4) การเตรียมความพร้อมด้านการต้อนรับนักท่องเที่ยว เป็นการเตรียมความพร้อมด้านการต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างดียิ่งของชุมชนท้องถิ่น แม้ในบางครั้งชุมชนท้องถิ่นจะมีทรัพยากรท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวน้อยไปบ้าง แต่ถ้าชุมชนท้องถิ่นมีการต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส เต็มไปด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ ก็อาจลบเลือนความไม่ประทับใจด้านทรัพยากรท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวลงได้ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมให้คนในชุมชนท้องถิ่นมีทัศนคติในการต้อนรับนักท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวด้วย เนื่องจากธุรกิจท่องเที่ยวเป็นธุรกิจที่ต้องเกี่ยวข้องกับมนุษย์สัมพันธ์ในการขายบริการ เพื่อสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยวเป็นหลัก แม้ว่าจะมีการพัฒนาด้านอื่นๆ ของการท่องเที่ยว แต่หากไม่มีการคำนึงถึงบุคลากรที่มีลักษณะเหมาะสมกับการให้บริการท่องเที่ยวแล้ว ยากที่ธุรกิจท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จได้ ถ้าหากพิจารณาในแง่ของการลงทุนแล้ว การมีบุคลากรที่ไม่เหมาะสมย่อมก่อให้เกิดภาวะความเสี่ยงสูงต่อความล้มเหลวของการลงทุน การให้บุคลากรที่ขาดความรู้ ขาดความเหมาะสมและมีทัศนคติทางการท่องเที่ยวที่ไม่ดีมาทำงานในธุรกิจท่องเที่ยว ย่อมสร้างปัญหาและความหายนะมาสู่ธุรกิจท่องเที่ยว จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาบุคลากรที่เหมาะสมทั้งความรู้ความสามารถและมีทัศนคติที่ดีด้านการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น

4.1) การพัฒนาบุคลากรของชุมชนท้องถิ่นให้มีความรู้ความสามารถ เมื่อมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น จำเป็นต้องมีการปฏิบัติงานทางการท่องเที่ยวแต่ละด้านให้มีประสิทธิภาพ เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ จึงต้องให้บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านในการปฏิบัติงาน การพัฒนาบุคลากรของชุมชนท้องถิ่นให้มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ ทางการท่องเที่ยวจึงเป็นสิ่งจำเป็น เช่น การพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถด้านการให้บริการท่องเที่ยว ด้านการบริหารงานบุคคล ด้านการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ ด้านการควบคุม ด้านการวิเคราะห์ระบบงาน ด้านบริหารงบประมาณ เป็นต้น

4.2) การพัฒนาบุคลากรของชุมชนท้องถิ่นให้มีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยว บุคลากรที่จะทำงานในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพด้านการท่องเที่ยว จะต้องนิยมชมชอบนักท่องเที่ยวและสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ และไม่ต่อต้านหรือขัดขวางการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น จึงต้องพัฒนาบุคลากรของชุมชนท้องถิ่นให้มีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยว เช่น มีความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว มีความเห็นอกเห็นใจนักท่องเที่ยว เช่น มีความภาคภูมิใจใน

ศักดิ์ศรีของการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว มีความเห็นอกเห็นใจนักท่องเที่ยว มีความยืดหยุ่นในการปฏิบัติงาน มีการตัดสินใจแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี มีความสามารถปรับตัวเข้ากับนักท่องเที่ยวและผู้ร่วมงาน มีความซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา รักษาคำพูด เป็นต้น

จะเห็นว่าชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทอย่างสูงในการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้การดำเนินงานของชุมชนท้องถิ่นสามารถสนองประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ควรที่จะได้คำนึงและพิจารณาแนวทางดำเนินการดังต่อไปนี้คือ

1) ชุมชนท้องถิ่นควรใช้มาตรการทางการท่องเที่ยวเป็นมาตรการสำคัญในการสร้างเสริมอาชีพและการจ้างงานเพิ่มเติมจากที่ประชาชนได้กระทำอยู่แล้วเป็นประจำ โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม

2) ชุมชนท้องถิ่นมีโอกาสดังกล่าวจะได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวด้วยกันทั้งสิ้น แม้ว่าชุมชนท้องถิ่นจะไม่สามารถใช้สิ่งที่มีอยู่ชักจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยือนได้มากโดยตรง แต่ก็อาจจะได้รับผลประโยชน์ในแง่ของการผลิตสิ่งอุปโภคบริโภค และสินค้าหัตถกรรมประเภทของที่ระลึกส่งออกไปจำหน่ายยังเมืองท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียง

3) แต่ละชุมชนท้องถิ่นควรจะเลือกพัฒนาจุดเด่นทางการท่องเที่ยวให้เป็นเอกลักษณ์ของตนเองโดยแน่นอน และควรหลีกเลี่ยงการซ้ำซ้อนกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นอื่น รวมถึงการที่จะเลือกเอาจุดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือเป็นจุดจูงใจก็อย่าให้ซ้ำกันและรวมทั้งระยะเวลาด้วย เช่น เวลาที่จะจัดงานเทศกาลและประเพณีต่างๆ ก็ควรให้มีช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป จะช่วยให้สามารถชักจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนท้องถิ่นของตนได้มากขึ้น

4) กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ชุมชนท้องถิ่นควรจะให้ความสนใจในการเผยแพร่ส่งเสริมและชักจูงให้ไปเยือนท้องถิ่นของตนนั้น ไม่ควรมุ่งเน้นเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติ แต่ควรมุ่งเน้นกลุ่มนักท่องเที่ยวภายในประเทศ คือ จากจังหวัดอื่นๆ เป็นหลักก่อน เพราะเมื่อการท่องเที่ยวภายในประเทศมีการพัฒนาไปในระดับสูงแล้ว ก็ย่อมจะจูงให้นักท่องเที่ยวต่างประเทศตามเข้ามาในภายหลัง

5) การพัฒนาการท่องเที่ยวจำเป็นจะต้องคำนึงถึงผลเสียที่อาจจะส่งผลกระทบต่อไปถึงสังคมหรือมรดกศิลปวัฒนธรรม เอกลักษณ์ท้องถิ่น ตลอดจนทำลายธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อม ฉะนั้นการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวที่ดีจึงมีความจำเป็น และจะต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนดำเนินการ

6) การอนุรักษ์และพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวอันเป็นการปรับปรุงแก้ไขและรักษาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นให้เป็นที่ดึงดูดใจ โดยการรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ศาสนสถานและมรดกศิลปวัฒนธรรม ให้คงไว้ในสภาพที่สามารถจะให้ความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว สมควรที่จะพัฒนาปรับปรุงให้เป็นตามแบบแผนอย่างแท้จริง

โดยสรุป การเตรียมความพร้อมของชุมชนเป็นกระบวนการขั้นพื้นฐานในการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้เนื่องจากโดยวิถีชีวิตพื้นฐานของประชาชนในชุมชนเป็นเกษตรกร จึงไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน ทั้งในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การให้บริการนำเที่ยว และการประกอบธุรกิจอื่นที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวในชุมชน ดังนั้นการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาจจะเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) นักวิชาการ ตลอดจนสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีส่วนสำคัญในการเตรียมความพร้อมชุมชนทั้งในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การจัดการด้านการตลาด การให้บริการนำเที่ยว และการปรับเปลี่ยนเจตคติต่อการท่องเที่ยว ทั้งนี้กระบวนการในการดำเนินงานทั้งหมดประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการคิดวางแผนและดำเนินการ โดยบุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้กระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุนด้านวิชาการและประสานงานกับหน่วยงาน หรือแหล่งทรัพยากรภายนอกเท่านั้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร

การพัฒนาประเทศในระยะที่ผ่านมาเป็นการมุ่งพัฒนาที่เป็นการพัฒนาสู่ความทันสมัยซึ่งการพัฒนาดังกล่าวจะมุ่งพัฒนาเมืองให้เป็นศูนย์กลางความเจริญ (Growth Center) โดยเฉพาะการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม การผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก และระบบการเกษตรที่มุ่งสนองตอบต่อตลาดมากกว่าความต้องการในชุมชน โดยเชื่อว่าผลของความเจริญในภาคเมืองจะค่อยๆ ไหลซึม (Trickle down effect) สู่ภาคชนบท อย่างไรก็ตามผลที่เกิดขึ้นกลับปรากฏว่าภาคเมือง ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญได้ดูดซับเอาทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ และความอุดมสมบูรณ์จากภาคชนบทจนก่อให้เกิดปัญหาการล่มสลายของสังคมชนบท และปัญหาการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม นอกจากนี้การรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ยังลดทอนอำนาจหรือสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นและเกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐที่ยึดกฎหมายและชาวบ้านที่ให้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน ในขณะที่เดียวกันได้มีการเสนอรายงานผลการวิจัยที่ศึกษาถึงระบบการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของตนได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ (เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ, 2536; ยศ สันตสมบัติ และ อัมมาร สยามวาลา, 2541)

แนวความคิดเรื่องสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจเป็นแนวคิดที่เกิดจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจในประเทศไทยที่ผลของการเติบโตทางเศรษฐกิจได้สร้างสังคมไทยให้ปรากฏเป็นสังคมทวิลักษณ์ มีความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและสังคมสูง การมุ่งพัฒนาภาคธุรกิจอุตสาหกรรมได้สร้างความร่ำรวยให้กับผู้ประกอบการและนายทุนซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในสังคม แต่ไม่สามารถที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในภาคเกษตรหรือในชนบทให้ดีขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการล่มสลายของสังคมชนบท เนื่องจากการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ในภาคเกษตรและการระดมทรัพยากรมาใช้ในภาคอุตสาหกรรม ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำ ดิน มีความเสื่อมโทรมลงและเกิดปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมตามมา อีกประการหนึ่งคือ แนวคิดเชิงกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร การอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรเป็นของรัฐโดยการโอนทรัพยากรมาเป็นของรัฐ และการรวมศูนย์อำนาจบริหารจัดการมาอยู่ที่ส่วนกลาง ซึ่งเป็นการลดทอนสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น

จากการพัฒนาที่ขาดความสมดุลย์ การลดทอนสิทธิชุมชนและการรวมอำนาจ
เช่นนี้ จึงมีแนวความคิดถึงความสมดุลย์ของการพัฒนาและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม
โดยคำนึงถึงสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นและการกระจายอำนาจให้
ชุมชนมีสิทธิในการเลือกที่จะตัดสินใจในการพัฒนาและจัดการทรัพยากร เพื่อยกระดับ
คุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระจายอำนาจในการบริหารจัดการ
และการกระจายรายได้แก่ชุมชนท้องถิ่น

แนวความคิดสิทธิชุมชนจะมุ่งเน้นถึงพันธหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกันภายใน
ชุมชนเอง และระหว่างชุมชนที่เกี่ยวข้องในการดูแลรักษาทรัพยากรและธรรมชาติแวดล้อม
โดยนัยนี้สิทธิชุมชน จึงเป็นเสมือนหนึ่งเครื่องมือหรือกลไกของความสมดุลต่อกระแสอำนาจ
และผลประโยชน์และจึงเท่ากับเป็นหลักประกันการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในที่สุด
(วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, 2536: 35)

แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนเป็นวิถีชีวิตที่มีพื้นฐานมั่นคงอยู่ในวัฒนธรรม ความ
ผูกพันทางสังคม ทางศีลธรรมเป็นพื้นฐานที่ชุมชนใช้ในการกำหนดสิทธิตามประเพณีในการ
ควบคุมจัดการและปกป้องดูแลทรัพยากรของตน เพราะสามารถปรับเปลี่ยนและผลิตซ้ำสืบ
เนื่องมาได้เป็นเวลานาน ทั้งนี้เพราะได้อุ้มหลักการสำคัญของการใช้ทรัพยากร คือ สิทธิการใช้
และหลักการพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ คือสิทธิตามธรรมชาติที่มุ่งเน้นการยังชีพ หลักการ
ต่างๆ ข้างต้นเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม เพราะช่วยให้ทุกคนในชุมชน
มีสิทธิในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็รักษาความสมดุลของระบบ
นิเวศเอาไว้ เพราะการตัดสินใจใช้ทรัพยากรของชุมชน จะเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงทาง
สังคมของชุมชนในระบบนิเวศกับสถานะแวดล้อมอยู่เสมอจึงทำให้เกิดความเป็นธรรมระบบ
นิเวศมากกว่าการใช้ทรัพยากรของบุคคลภายนอกระบบนอกเขตที่มักจะไม่คำนึงถึงผลกระทบ
ต่อสิ่งแวดล้อม (เสนห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ, 2536: 1)

จากแนวคิดสิทธิชุมชนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดที่ใช้อำนาจรัฐหรือ
กฎหมายที่ไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติและระบบกรรมสิทธิอันเป็นแนวคิดรัฐตะวันตกได้นำ
ไปสู่ความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากร ในลักษณะที่รุนแรงและซับซ้อนมากจึงจำเป็นที่จะ
ต้องปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากการที่ถือว่าทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดเป็นของรัฐและองค์
กรของรัฐเท่านั้นที่มีสิทธิในการควบคุมและจัดการ มาสู่แนวคิดที่มองว่าทรัพยากรธรรมชาติ
เป็นของปวงชน รัฐและชุมชนท้องถิ่น มีสิทธิและหน้าที่ร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาการใช้

ประโยชน์อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม (เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2536 : 197) ทั้งนี้ สิทธิชุมชนท้องถิ่นจะต้องได้รับการสถาปนาส่งเสริมจากรัฐ ด้วยการกระจายอำนาจหน้าที่ การบริหารจัดการ และความสามารถในการแสดงออกซึ่งสิทธิและเสียงตามกฎหมายชุมชนรวมถึง การยอมรับจารีต ประเพณี วัฒนธรรม องค์การชุมชนในการจัดการดูแลทรัพยากรของชุมชน ให้เหมาะสมกับท้องถิ่นต่อไป

การกระจายอำนาจให้องค์กรท้องถิ่นโดยเฉพาะ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งมีความใกล้ชิดกับประชาชนในท้องถิ่นมากที่สุด องค์การบริหารส่วนตำบลเป็น รากฐานการปกครองในระบบประชาธิปไตยมีให้องค์กรประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ ในการแก้ไขปัญหาตำบลด้วยตนเอง เพื่อระดมทุน งบประมาณ รายได้ ทรัพย์สินและ ทรัพยากรอื่นๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์กับท้องถิ่น หรือเพื่อเป็นสภาพของประชาชนในการบริหาร งานพัฒนาตำบล พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่น และเพื่อจัดหรือจัดการให้มี กิจกรรมในตำบลตามกฎหมายเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชน เช่นการรักษาความสะอาด การพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน บำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (โกวิทย์ พวงงาม และปรีดี โชติช่วง, 2539: 3-4)

จากแนวความคิดเรื่องสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจนี้ สามารถนำมาปรับใช้ ในชุมชนท้องถิ่นที่มีทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สวยงามเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดย ให้ชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือกลุ่ม/ชมรมต่างๆ มีสิทธิมี อำนาจในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น คือ ร่วมกันจัดสรรทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดความเป็น ธรรมและเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นด้วยกฎเกณฑ์หรือภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งน่าจะเป็น ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ผลของการศึกษาวิจัยถึงแนวคิดในการให้สิทธิชุมชนในการดูแล ทรัพยากรธรรมชาติและให้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่นได้นำไปสู่การเรียกร้องให้ รัฐกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น มีอำนาจ ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น เพราะชุมชนท้องถิ่นย่อมเข้าใจถึงความต้องการ ปัญหา และการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมในการวิจัยพิจารณาเห็นว่า การให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากร การท่องเที่ยวในชุมชนเป็นหลักการที่ดีและจะมีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตามชุมชนที่จะสามารถทำหน้าที่ดังกล่าวให้อย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ร่วม

กันในชุมชน มีศักยภาพในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในขณะที่เดียวกันชุมชนต้องสามารถประเมินความสามารถตนเองในการรองรับการท่องเที่ยวในชุมชน (carrying capacity) ด้วย

นอกจากนั้นในการศึกษาทบทวนแนวคิดทฤษฎีศักยภาพในการพัฒนาพบว่า ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การทางสังคม ภาวะผู้นำชุมชน การติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกชุมชนและระดับการศึกษาของชุมชนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อระดับการพัฒนาชุมชน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2536: 38) โดยทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนจะเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีการศึกษาหรือการฝึกอบรมเป็นอย่างดี มีผู้นำทางสังคมที่มีบทบาทในการพัฒนาองค์การทางสังคมที่มีโครงสร้างและความเป็นปึกแผ่นมีสมาชิกและทรัพยากรที่เหมาะสมย่อมจะส่งเสริมสนับสนุนการทำงานพัฒนาของผู้นำ ในขณะที่เดียวกันการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างชุมชนจะก่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน ซึ่งจะมีผลต่อการสร้างความเป็นปึกแผ่นและความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม

4. นโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

หน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยตรง คือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดนโยบายหลักไว้ 8 ประการ ซึ่งมีเนื้อหาสาระครอบคลุมการท่องเที่ยวของประเทศทั้งหมด โดยนโยบายหลัก 8 ประการ ดังนี้

1. ส่งเสริมชักจูงให้นักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ เดินทางมาสู่ประเทศไทย เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ เข้าเพิ่มทุนเศรษฐกิจส่วนรวมโดยเร็ว
2. ขยายแหล่งท่องเที่ยวให้กระจายไปในท้องถิ่น เพื่อเป็นการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวให้ถึงประชากรในทุกภูมิภาค
3. อนุรักษ์ และฟื้นฟูสมบัติวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้ด้วยดีที่สุด
4. พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก และบริการด้านการท่องเที่ยวให้มีมาตรฐานที่ดี เพื่อสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวที่มาเยือนให้มากขึ้น

5. เพิ่มความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ให้สามารถเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางต่างๆ ในประเทศไทย ด้วยความมั่นใจในความปลอดภัยของร่างกายและทรัพย์สินของตนและหมู่คณะ

6. ส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวของคนไทยภายในประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและเยาวชน เพื่อเป็นการเพิ่มสวัสดิการด้านการท่องเที่ยวแก่คนไทย

7. เสริมกำลังคนที่เป็นคนไทยเข้าทำงานในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้มากที่สุด

8. ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมอันเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

เมื่อวิเคราะห์จากนโยบายหลัก 8 ประการ จะพบว่า ปรากฏการณ์ นโยบายที่ชัดเจนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศถึง 3 นโยบายด้วยกัน คือ

นโยบายข้อที่ 2 ขยายแหล่งท่องเที่ยวให้กระจายไปในท้องถิ่น เพื่อเป็นการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวให้ถึงประชากรในทุกภูมิภาค

นโยบายข้อที่ 3 อนุรักษ์ ฟื้นฟู สมบัติวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้ด้วยดีที่สุด

นโยบายข้อที่ 8 ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม อันเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางขึ้น

อย่างไรก็ตามเพื่อให้การดำเนินนโยบายการท่องเที่ยวบรรลุการปฏิบัติได้ กองวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้กำหนดนโยบายการพัฒนา และส่งเสริมการท่องเที่ยว ในระยะ 6 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2540 ถึง พ.ศ. 2546 ไว้ ดังนี้

1. ส่งเสริมการอนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม และทรัพยากรการท่องเที่ยวควบคู่กับสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงคุณภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้สามารถรองรับการขยายตัวของนักท่องเที่ยวในระยะยาว และคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ และมรดกของชาติสืบไป

2. ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมทั้งประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันแก้ไข หรือป้องกันปัญหาทางการท่องเที่ยว มีส่วนร่วมในการ

พัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวให้มีคุณค่า ช่วยดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

3. สนับสนุนการพัฒนาปัจจัยการให้บริการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะระบบการให้บริการข้อมูลข่าวสารด้วยโครงข่ายคอมพิวเตอร์ทั้งภายในและระหว่างประเทศ

4. ส่งเสริมความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งในด้านการพัฒนาและส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยว รวมทั้งพัฒนาระบบเครือข่ายการคมนาคมขนส่ง และสิ่งอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการบริการท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อพัฒนาประเทศไทย ให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาคนี้

5. ส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรในชาติให้เป็นนักท่องเที่ยวที่ดี มีความรัก ความห่วงใย และช่วยทำนุบำรุงทรัพยากรมรดกทางการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนมีความโอบอ้อมอารีให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยน้ำใจไมตรีอันดีงามสืบไป

6. ส่งเสริมการผลิตบุคลากรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้มีปริมาณสอดคล้องกับความต้องการของตลาด มีคุณภาพได้มาตรฐานในระดับนานาชาติ เพื่อรองรับนโยบายการเปิดเสรีด้านการค้า บริการ ตลอดจนสนับสนุนให้บุคลากรชาวไทยมีงานทำในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

7. กำกับดูแลให้นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการธุรกิจในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้รับความคุ้มครองตาม พ.ร.บ. ธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 รวมทั้งผลักดันให้มีการกวดขันมาตรการต่างๆ ในการให้ความคุ้มครองรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว อย่างจริงจังต่อเนื่องต่อไป

8. ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคมทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวมของประเทศสืบไป

9. ส่งเสริมชักชวนให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพ เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มมากขึ้น พักอยู่นานวัน ใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น และเดินทางไปทั่วภูมิภาค โดยคำนึงถึงขีดความสามารถ หรือข้อจำกัดในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง

10. สร้างค่านิยมให้ชาวไทยเพิ่มการเดินทางท่องเที่ยวและใช้จ่ายใช้สอยภายในประเทศกระจายไปทั่วภูมิภาคตลอดไป เพื่อเพิ่มดุลการท่องเที่ยวให้มีมากขึ้น และเป็นการกระจายความเจริญไปสู่ท้องถิ่น อันจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศต่อไป

11. พิจารณาประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวเท่าที่จำเป็น และเหมาะสมในลักษณะของการลงทุน ร่วมทุน หรือ ให้การส่งเสริมสนับสนุนการลงทุน เพื่อประโยชน์โดยส่วนรวมของชาติและองค์กร

นอกจากนี้กองวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้กำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้

นโยบายหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว ที่ต้องมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงกำหนดให้มีนโยบายหลัก ดังนี้

1. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมแท้ไว้ให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรือลดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่อ่อนไหวง่ายต่อการถูกกระทบและฟื้นตัวได้ยาก

2. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม และการปรับให้เกิดความสมดุลกับรูปแบบและกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ หากเน้นในการแปรประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สู่การจัดการท่องเที่ยวโดยรวม

3. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาด้านการให้การศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกัน มากกว่าการมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจและการมีรายได้เพียงอย่างเดียว

4. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชน และองค์กรท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมชุมชนในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา หรือให้ประชาชนมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ

5. ให้ความสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นความจำเป็นอันดับต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้ให้องค์กรต่างๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และกำหนดวิธีการจัดการที่เหมาะสม

6. นำแผนการพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่างๆ อย่างมีความสำคัญ ได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาภาค พร้อมทั้งให้มีการจัดสรรและกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงและเพียงพอ

7. สนับสนุนการศึกษาวิจัย และประเมินผลการพัฒนาอย่างรอบด้าน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการแก้ไขปัญหา และการปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นตอน

8. มีการใช้กฎหมายในการควบคุม ดูแล รักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำตักเตือน และสร้างวินัยการท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย

9. จัดทำแนวทางปฏิบัติ หรือคู่มือการจัดการ (code of conduct) แก่ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้มีการมีส่วนร่วมในการพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างถูกต้อง

10. จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งในแนวตั้งและแนวนอน โดยให้มีการประสานงานด้านข้อมูลข่าวสาร และการจัดการร่วมกันทุกระดับ

นโยบายด้านต่างๆ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

นโยบายด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

1. กำหนดกรอบการพัฒนาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ยกเลิกการท่องเที่ยวในพื้นที่เปราะบาง สนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีศักยภาพ

2. สนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ธรรมชาติ และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศนอกเขตอนุรักษ์ ในเขตพื้นที่พหุธรรมชาติ พื้นที่เอகชน และเขตชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3. วางแผนการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตามขอบเขตของขีดความสามารถที่รองรับได้ โดยการกำหนดเขตพื้นที่ท่องเที่ยว

4. สนับสนุนการพัฒนากลุ่มแหล่งท่องเที่ยว และเครือข่ายการท่องเที่ยว ให้มีความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน

5. สนับสนุนการจัดระบบข้อมูลข่าวสารในการเดินทาง เพื่อใช้ในการจัดการ การควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยว ให้สอดคล้องกับความสามารถในการรองรับของแต่ละพื้นที่

6. กำหนดมาตรการการป้องกัน และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

7. สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการควบคุมคุณภาพ ตรวจสอบ และการจัดการมลพิษสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยว

8. สนับสนุน การเพิ่มขีดความสามารถของบุคลากรในการวางแผนและจัดการทรัพยากร

นโยบายด้านการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก

1. จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ท่องเที่ยว โดยให้เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่ถือเอาการปฏิบัติในสนามเป็นบทเรียนของการศึกษา ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงผลกระทบของกิจกรรมที่มีต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

2. จัดให้มีการศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากร ในระบบโรงเรียน และสถานการศึกษาวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

3. สนับสนุนสื่อมวลชนและสื่อข้อมูลข่าวสารอื่นๆ ที่ส่งเสริมการศึกษารวมชาติ และวัฒนธรรมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

4. สนับสนุนงบประมาณในการจัดสื่อความหมายรวมชาติที่มีคุณภาพในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ

5. ให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนในพื้นที่ มาสื่อความกับนักท่องเที่ยว รวมทั้งสนับสนุนให้ประชาชนเป็นมัคคุเทศก์เฉพาะ หรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

6. ขยายการให้การศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

นโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

1. พัฒนาแบบแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนรวมถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น เอกชน และประชาชนทั่วไปในด้านการลงทุน การผลิตสินค้าและบริการ

2. สนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในรูปขององค์กร หรือคณะกรรมการระดับชาติ ภูมิภาค และท้องถิ่น โดยมีเครือข่ายครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนและทุกระดับ

3. เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และติดตามประเมินผล ตลอดจนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

4. ส่งเสริมการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรประชาชนที่ดูแลด้านสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล

5. แก้ไข ปรับปรุง และพัฒนากฎหมาย และระบบงบประมาณของภาครัฐ ให้สามารถส่งเสริม และอำนวยความสะดวกในการให้ชุมชนมีโอกาสในการควบคุม กำกับ ดูแล และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง

6. เพิ่มความรู้ ทักษะ และการมีจิตสำนึกในด้านการจัดการ พัฒนาการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชนให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

7. สนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในด้านการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีอิสระ และสามารถจัดเก็บรายได้เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง โดยให้มีการพัฒนาทักษะ การจัดการที่ถูกต้อง

8. สนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน ที่มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาทางสังคมให้มีโอกาสในการเข้าช่วยเหลือและยกระดับการมีส่วนร่วม ตลอดจนการจัดตั้งองค์กรชุมชนและองค์กรจัดการธุรกิจของประชาชนอย่างสร้างสรรค์

นโยบายด้านการส่งเสริมตลาดและการนำเที่ยว

1. กำกับส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในทิศทางที่เหมาะสมกับสภาพทรัพยากรและขีดความสามารถในการจัดการรองรับการท่องเที่ยว ละเว้นหรือชะลอการส่งเสริมตลาดในพื้นที่ที่ยังไม่มีความพร้อม

2. สนับสนุนการตลาด ในรูปแบบที่ประสานการท่องเที่ยวเป็นเครือข่ายที่เหมาะสม ทั้งที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตลอดโปรแกรม และแบบผสมผสานกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ เพื่อให้มีการกระจายนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

3. ส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เน้นการศึกษาและกิจกรรมเชิงนิเวศสำหรับกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย โดยเน้นในกลุ่มเยาวชน กลุ่มแรงงาน และเกษตรกรเป็นพิเศษ ทั้งนี้รวมถึงการจัดการศึกษาและกิจกรรม ตอบสนองตลาดต่างประเทศด้วย

4. ส่งเสริมการบริการนำเที่ยวเชิงนิเวศ ให้พัฒนาการบริการที่มีคุณภาพ มุ่งเน้นการให้การศึกษา การเรียนรู้จากประสบการณ์ และการมีส่วนร่วมอย่างเป็นธรรมกับชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการใช้มาตรการในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของการบริการอย่างเต็มที่

5. กำหนดเกณฑ์มาตรฐานการบริการนำเที่ยว มาตรฐานการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในลักษณะที่มีความเข้มงวดมากเป็นพิเศษ ภายใต้การจัดให้มีการพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวในระดับที่เหมาะสม

6. ส่งเสริมการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้ขอบเขตการพัฒนา โดยการใช้สื่อที่หลากหลายและมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภูมิภาค

นโยบายด้านการจัดการโครงสร้างพื้นฐานและบริการการท่องเที่ยว

1. จัดระบบการเดินทางเชื่อมโยงโครงข่ายการท่องเที่ยวให้มีความสะดวกตามควร ให้เหมาะสมกับพื้นที่และกิจกรรม โดยเน้นด้านความปลอดภัยเป็นหลัก

2. สนับสนุนให้มีการใช้พลังงานอย่างประหยัด เหมาะสมตามความจำเป็น และตามขนาดพื้นที่ท่องเที่ยว และบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สนับสนุนการใช้พลังงานทดแทน การลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่หมดเปลืองในกิจกรรมการท่องเที่ยว

3. สนับสนุนระบบการสื่อสาร โทรคมนาคม สร้างโครงข่ายที่ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกระจายตัวครอบคลุมพื้นที่ท่องเที่ยวและเครือข่ายการมีส่วนร่วมทุกระดับ เพื่อการติดต่อสื่อสารการควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยว และการบรรเทาสาธารณภัยในยามฉุกเฉิน

4. สนับสนุนให้การบริการการท่องเที่ยวที่ดำเนินการโดยภาคเอกชน หรือองค์กร หรือประชาชน ภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยองค์กรของรัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนด้าน

สิ่งอำนวยความสะดวก โดยการกำหนดพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวรองรับ ทั้งนี้ให้มีกรอบการพัฒนา
ด้านการบริการที่มีขนาด รูปแบบ และคุณภาพการบริการตามแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5. การจัดบริการของรัฐในพื้นที่ที่จำเป็น จะต้องมีความเหมาะสม และบริการที่พอเหมาะ
โดยมุ่งเน้นการช่วย และเรียนรู้ด้วยตนเองของนักท่องเที่ยว ที่สอดคล้องกับรูปแบบและ
กิจกรรมของการท่องเที่ยวอื่นๆ การจัดบริการต้องไม่เป็นการแสวงกำไร หรือแข่งขันกับภาค
เอกชน แต่ควรให้มีเป็นรายได้เสริมสำหรับการฟื้นฟูและรักษาทรัพยากร

6. การจัดบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ให้คำนึงถึงความเหมาะสม สอดคล้อง
ตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น การเพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วม
และการกระจายรายได้แก่ชุมชน และประชาชนท้องถิ่น

7. กำหนดมาตรฐานและมาตรการในการควบคุม และส่งเสริมการบริการ และ
การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการสร้างมาตรฐาน การจูงใจการให้การรับรอง
มาตรฐาน การบริการ และการให้รางวัล เป็นต้น

นโยบายด้านการส่งเสริมการลงทุน

1. สนับสนุนการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน เปิด
โอกาสให้ภาคเอกชน สามารถพัฒนากระบวนการบริการที่มีคุณภาพ โดยใช้มาตรการทาง
ภาษี การสร้างสิ่งจูงใจอื่น การตอบแทนในรูปของรางวัล เป็นต้น

2. สนับสนุนการลงทุนของชุมชนท้องถิ่น ในรูปแบบต่างๆ ในการจัดการการ
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการให้ยืม หรือให้กู้ดอกเบี้ยต่ำจากสถาบันการเงินของรัฐ

3. ส่งเสริมให้องค์กรธุรกิจเอกชน สนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศขององค์ประชาชน

4. สนับสนุนด้านงบประมาณ และสิทธิประโยชน์แก่องค์กรพัฒนาเอกชน ใน
การร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการสนับสนุนการพัฒนาของประชาชนท้องถิ่น

5. ส่งเสริมการลงทุนผลิตสินค้า อุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ในการจัด
กิจกรรมเชิงนิเวศ การจัดบริการ และการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวขึ้นภายใน
ประเทศ หรือลดต้นทุนการนำเข้าสินค้าที่จำเป็นจากต่างประเทศ

5. รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการท่องเที่ยว

จากการทบทวนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวพบว่ามีงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวและงานวิจัยเชิงประเมินผลกระทบของการท่องเที่ยว ซึ่งผลการวิจัยในแต่ละประเด็นสรุปได้ ดังนี้

1) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว

จากการทบทวนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวพบว่ามีงานวิจัยเกือบทั้งหมดเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาหาปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลัก ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวมีดังนี้

เดียนรัตน์ รัตนศิริ (2534: บทคัดย่อ) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงใต้ พบว่าการเปิดรับสื่อบุคคลและการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมีความสัมพันธ์กับการไปท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงใต้ในทิศทางเดียวกัน การเปิดรับสื่อเฉพาะกิจมีความสัมพันธ์กับการไปท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงใต้ อย่างมีนัยสำคัญ และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารเผยแพร่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงใต้ จากสื่อบุคคล รองลงมาได้รับจากสื่อมวลชน และสื่อเฉพาะกิจ

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2537: 7-1-2) ศึกษาแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยว ระหว่าง ไทย พม่า และจีนตอนใต้ พบว่า การเปิดเส้นทางท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่งด้วยศักยภาพของเชียงรายที่เหนือกว่าในการเป็นศูนย์กลาง เนื่องจากเหตุผลในด้านที่ตั้ง

1. เชียงรายเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เชื่อมต่อกันถึง 3 ประเทศ คือ ไทย พม่า และลาว อีกทั้งยังสามารถเชื่อมโยงต่อไปยังจีนตอนใต้และมณฑลยูนนาน

2. มีศักยภาพในการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวสูง คือ ทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่เพียงพอต่อการส่งเสริมมีความหลากหลายทั้งแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ ธรรมชาติและวัฒนธรรม มีความได้เปรียบเชิงบุคลากร ที่มีประสบการณ์ในการให้บริการและจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว มีที่พักได้มาตรฐานเพียงพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยวในราคาที่เหมาะสม และเป็นศูนย์กลางในการจำหน่ายของที่ระลึก

3. มีความได้เปรียบทางด้านคมนาคม ทั้งทางบก และทางน้ำ (แม่น้ำโขง)
4. มีพิธีการทางศุลกากรที่ง่ายกว่า และมีความปลอดภัยในการพักค้างคืนของนักท่องเที่ยวในพื้นที่สูง

ศกลวรรณ พาเรือง (2540: 81-90) ศึกษาถึงองค์ประกอบที่ส่งเสริมพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของนิสิตนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า

- ลักษณะปัจจัยทางประชากรศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของนิสิตนักศึกษา คือ ตัวแปรชั้นปี สาขาวิชาที่ศึกษา ภูมิลำเนา และบุคคลที่อาศัยด้วย กล่าวคือ ผู้ที่ศึกษาในชั้นปีที่ 2 ผู้ที่มีภูมิลำเนาในเขตเมือง ผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ผู้ที่ศึกษาในสาขาสังคมศาสตร์ และผู้ที่พักอาศัยอยู่กับบิดามารดาจะไม่มีพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ส่วนผู้ที่ศึกษาในมหาวิทยาลัยเปิด (รามคำแหง) ผู้ที่ศึกษาในสาขาวิทยาศาสตร์ และผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตชนบท จะมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

- กิจกรรมการใช้เวลาว่างในลักษณะที่ต้องลงมือกระทำ (active activity) ได้แก่ การออกกำลังกายทั้งในลักษณะกีฬาในร่มและกีฬากลางแจ้ง เล่นดนตรี คอมพิวเตอร์ วิดีโอเกม มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีพฤติกรรมการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กล่าวคือ ผู้ที่ใช้เวลาว่างในกิจกรรมดังกล่าวมากเท่าใด จะยังมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากขึ้นด้วย

- ปัจจัยด้านรสนิยมการท่องเที่ยว คือ ผู้ที่นิยมไปท่องเที่ยวภาคกลาง ผู้ที่นิยมท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทั้งประเภทธรรมชาติ โบราณสถาน แหล่งอนุรักษ์พันธุ์พืช/สัตว์ มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กล่าวคือ ผู้ที่นิยมไปเที่ยวภาคกลางบ่อยมาก จะยังมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากขึ้นด้วย และผู้ที่ชอบแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 3 ประเภทมาก จะมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากด้วย

- พฤติกรรมการเปิดรับสื่อในเรื่องต่างๆ ไป กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เปิดรับจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด ร้อยละ 64.2 รองลงมาคือสื่อวิทยุ ร้อยละ 26.8 เช่นเดียวกับการเปิดรับสื่อประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กลุ่มตัวอย่างเปิดรับจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุดร้อยละ 67.2 รองลงมาคือสื่อวิทยุ ร้อยละ 17 และกลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจเนื้อหาของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ได้รับจากโทรทัศน์มากกว่าสื่ออื่นๆ

นอกจากนี้ยังพบว่า การเปิดรับสื่อประชาสัมพันธ์ที่เผยแพร่โดย ททท. มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้วย

- ปัจจัยด้านความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ศรัณย์ สิงห์ทน (2539: 99-106) ศึกษาถึงความรู้ ทักษะ และการมีส่วนร่วมของผู้บริหารในการเผยแพร่แนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ พบว่าผู้บริหารทั้งระดับกลางและระดับสูง มีความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อยู่ในระดับปานกลางและระดับสูงในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน และในส่วนของทัศนคติที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 3 ลักษณะ คือ ทักษะที่มีต่อความเป็นไปได้ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และทัศนคติต่อแนวทางการเผยแพร่แนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ผู้บริหารทั้ง 2 ระดับจะมีทัศนคติเป็นกลางมากที่สุด เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ถือเป็นนวัตกรรมและเป็นแนวคิดที่รับมาจากต่างประเทศ ยังไม่มีความชัดเจนในรูปแบบและนโยบายที่เหมาะสมกับประเทศไทย ซึ่งทัศนคติของผู้บริหารส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับเป็นกลางนั้น สามารถปรับเปลี่ยนไปเป็นระดับสูงได้ หากได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องมากขึ้น และมีการวางรูปแบบนโยบายที่ชัดเจนกว่าที่เป็นอยู่ อันจะทำให้กระบวนการเผยแพร่แนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังพบว่า ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของผู้บริหาร ไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของผู้บริหาร และทัศนคติที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของผู้บริหารมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการเผยแพร่แนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

2) งานวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการท่องเที่ยว

เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ (2539: 4-10 และ 23-33) ศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยวภายในประเทศของนักท่องเที่ยวชาวไทย พบว่านักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางไปท่องเที่ยวในปี พ.ศ. 2537 ด้วยวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ การพักผ่อน เยี่ยมญาติ และปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา แหล่งท่องเที่ยวที่ไปมากเรียงตามลำดับ คือ ศูนย์การค้า ตลาดในเมือง วัด ภูเขา น้ำตก ทะเล และเกาะ โดยสิ่งจูงใจที่สำคัญในการท่องเที่ยวพบว่าเป็นผลพลอยได้จากการทำกิจกรรมอื่นๆ และอาศัยช่วงเวลาที่มิท่องเที่ยวไปด้วย (ร้อยละ 38.4)

รองลงมาคือคำชวนของเพื่อนและญาติ (ร้อยละ 34.7) และเมื่อพิจารณาภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมกับพฤติกรรมการท่องเที่ยว พบว่า นักท่องเที่ยวหญิงไปเยี่ยมญาติและไปประกอบกิจกรรมทางศาสนาสูงกว่า นักท่องเที่ยวที่อายุแตกต่างกันมีวัตถุประสงค์การไปท่องเที่ยวหลักที่เหมือนกัน คือ การไปพักผ่อนและเยี่ยมญาติ แต่วัตถุประสงค์ด้านอื่นจะแตกต่างกันไป โดยกลุ่มนักท่องเที่ยวที่อายุน้อยจะไปทัศนศึกษามากกว่า กลุ่มกลางคนจะไปประชุมสัมมนามากกว่า และกลุ่มสูงอายุจะไปปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนามากกว่า นอกจากนี้นักท่องเที่ยวกลุ่มที่อยู่ในเมือง มีรายได้ประจำ ฐานะดี มีการศึกษาสูงกว่าคนไทยโดยเฉลี่ยทั่วไป มักจะมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่ทันสมัย มักไปเที่ยวเพื่อพักผ่อน ใช้ข้อมูลข่าวสารประกอบการตัดสินใจท่องเที่ยว มักพักตามโรงแรมหรือที่พักประเภทธุรกิจการค้า (commercial accommodation) มีแนวโน้มใช้บริการนำเที่ยวมากกว่ากลุ่มอื่น มีความคาดหวังในคุณภาพ บริการ และมาตรฐานจากแหล่งท่องเที่ยวค่อนข้างมากกว่ากลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่า

สมชาติ สุกฤตยานันท์ (2533: บทคัดย่อ) ศึกษาถึงความสัมพันธ์ของการแสวงหาข่าวสารด้านการท่องเที่ยวกับการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศของนักท่องเที่ยวไทย พบว่าสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ไม่มีความสัมพันธ์กับการแสวงหาข่าวสารด้านการท่องเที่ยว ในขณะที่สถานภาพการสมรสและขนาดของครอบครัว มีความสัมพันธ์กับการแสวงหาข่าวสารของนักท่องเที่ยวไทย และการแสวงหาข่าวสารด้านการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับการใช้สื่อเพื่อตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศของนักท่องเที่ยวไทย

ทักษิณา นิยมลรัตน (2538: 26-29) ศึกษาวิจัยเรื่อง ทัศนคติของชายไทยอายุระหว่าง 20-29 ปี ต่อแหล่งท่องเที่ยวไทย พบว่าสถานที่ที่กลุ่มชายเหล่านี้ซึ่งเป็นกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีความต้องการที่จะไปเที่ยว คือ ภูเก็ต กาญจนบุรี เชียงราย แม่ฮ่องสอน พังงา และจันทบุรี ตามลำดับ ด้วยคาดหวังว่า จะได้พบเห็น ทะเลหาดทรายสวย ธรรมชาติมีความสมบูรณ์มาก บรรยากาศดี หรือแม่น้ำ น้ำตก สวย เป็นต้น ส่วนสิ่งที่มีบทบาทต่อการตัดสินใจซื้อแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด คือ กลุ่มนักศึกษาพบว่าจากโทรทัศน์ (โฆษณาของ ททท.) หนังสือแนะนำแหล่งท่องเที่ยว โบรชัวร์แนะนำแหล่งท่องเที่ยวตามลำดับ ส่วนกลุ่มบุคคลทำงานจากหนังสือแนะนำแหล่งท่องเที่ยว จากโทรทัศน์ ตามลำดับ แต่โดยสรุปกลุ่มดังกล่าวต้องการเดินทางไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติอันบริสุทธิ์ ซึ่งนอกจากจะสร้างความสัมพันธ์กันแล้ว ธรรมชาติยังเสริมสร้างภาวะการผ่อนคลายความเครียดได้เป็นอย่างดี

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2536: 7) ศึกษาวิจัย โครงการศึกษาทบทวนแผนแม่บทในการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวชาวไทยนิยมมากที่สุด ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติประเภททะเลและชายหาด รองลงมา คือ ประเภทภูเขา น้ำตก และป่า และสถานที่ทางประวัติศาสตร์ สำหรับนักท่องเที่ยวต่างประเศแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ประเภททะเลชายหาดเป็นที่นิยมมากที่สุด รองลงมา คือ ประเภทภูเขา น้ำตกและป่า และประเภทวัฒนธรรม ส่วนนักท่องเที่ยวต่างประเทศที่เป็นกลุ่มที่มีอำนาจซื้อสูง (กลุ่มที่อายุ 50 ขึ้นไป และมีวันหยุดเฉลี่ยไม่เกิน 7 วัน) จะมีรสนิยมสนใจประวัติศาสตร์มากขึ้น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชายที่สมรสแล้ว จะสนใจประวัติศาสตร์มากกว่าชายโสด ในสายตานักท่องเที่ยวต่างประเทศปัจจัยด้านลบต่อการท่องเที่ยวไทยได้แก่ การจราจรในกรุงเทพ มลภาวะ โรคเอดส์ ตามลำดับ

3) งานวิจัยเกี่ยวกับศักยภาพและความสามารถในการรองรับของการท่องเที่ยว

ไศรยา หอมชื่น (2539: 26-27) ได้สรุปเรื่องศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในประเทศไทยของตัวแทน tour operator ในอเมริกามีความเห็นว่

1. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยควรจะให้ความรู้แก่คนทั้งในประเทศและต่างประเทศเกี่ยวกับทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในเมืองไทย และสำหรับนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ควรมีที่พักที่สะดวกสบายแต่ไม่หรูหรา มัคคุเทศก์ควรผ่านการอบรมทั้งในเรื่องการนำทัวร์และมาตรการด้านความปลอดภัย

2. Ecotourism ไม่ได้ดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมากมาสู่เมืองไทย เพราะไม่ได้เป็น mass market แต่นักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มที่มีคุณภาพ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติของไทยที่ขายได้ในตลาดอเมริกาจะเป็นป่าฝน ที่พักนักท่องเที่ยวจะต้องดี ปลอดภัย สะอาด เรียบง่าย มีอาหารที่ดีและสะอาด และจะต้องมีน้ำอุ่น เชื่อว่าการล่องเรือ Canoe จะสามารถขายได้ในตลาดอเมริกา ทั้งนี้ tour operator ของไทยควรเน้นความปลอดภัยมากกว่านี้

3. กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวอเมริกาสนใจจะเป็นการผจญภัยเล็กๆ น้อยๆ ระหว่างทัวร์ เช่น การเดินป่า การขี่ช้าง และการเดินทางทางน้ำ (ล่องแก่ง ล่องเรือแคนู)

4. การบินไทยและตัวแทน tour operator ของอเมริกา ควรร่วมกันส่งเสริมการท่องเที่ยวในอเมริกา และเสนอว่าการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำอาหารไทย การแกะสลักผลไม้ต่างๆ น่าจะนำมารวมอยู่ใน ecotourism programs

ศรัณยา กิจสำนอง (2535: 70) ศึกษาเรื่อง ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของ จังหวัดภูเก็ต ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 พบว่า ปัญหาในการทำลายชายฝั่งทะเล เกิดจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เพราะถ้าในอนาคตมีการขยายตัวการท่องเที่ยว ย่อมมีผลกระทบต่อชายฝั่งทะเล และยังอาจทำให้เกิดปัญหาด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว คือ ถ้ามีนักท่องเที่ยวเกินขีดความสามารถในการรองรับ จะเกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา ดังนั้นจึงสมควรกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว

4) งานวิจัยเกี่ยวกับการกำหนดความพร้อมของผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศ

เมื่อพิจารณาถึงหลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินงานในเชิงธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่สิ่งที่ดำเนินการในทางปฏิบัติได้ง่าย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในกระบวนการท่องเที่ยวจึงไม่ใช่สิ่งที่จะสามารถจำแนกแยกแยะได้ว่า การนำเที่ยวแบบใดเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จากการศึกษาของ สรัสวดี อาสาสรรพกิจ (2542) พบปัจจัยที่ใช้ในการกำหนดความพร้อมของผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่

- 1) ปัจจัยกำหนดมาตรฐานขั้นพื้นฐานของผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2) ปัจจัยกำหนดมาตรฐานของผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศ ในแต่ละองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะครอบคลุมองค์ประกอบย่อยทั้งในด้านพื้นที่ การจัดการ กิจกรรม และองค์กร โดยเฉพาะปัจจัยกำหนดความพร้อมของผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศมีรายละเอียดขององค์ประกอบ ดังนี้

ก. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (nature base tourism)

- 1) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และระบบนิเวศเป็นหลัก ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (เอกลักษณ์จุดเด่นของพื้นที่นั้นพื้นที่อื่นๆ ก็มิได้เช่นกัน) และอาจมีส่วนประกอบของวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ การผจญภัย และอื่นๆ

- 2) เลือกใช้พื้นที่ที่มีการพัฒนาและมีความพร้อมที่จะรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้วเท่านั้น เช่น พื้นที่ของอุทยานแห่งชาติที่มีการจัดพื้นที่ไว้สำหรับการ

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยเฉพาะ หรือพื้นที่ของ อบต. พื้นที่เอกชน ที่พัฒนาพื้นที่ไว้สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3) ใช้พื้นที่ที่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของพื้นที่อย่างถูกต้องตามกฎหมาย
4) นำนักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่เท่าที่ความสามารถในการรองรับของพื้นที่นั้น

5) จัดให้มี หรือเลือกใช้พื้นที่พักผ่อนของนักท่องเที่ยวที่สะอาดถูกสุขลักษณะ มีการทำความสะอาดสถานที่ทุกวัน และทำความสะอาดชุดเครื่องนอนอย่างน้อยอาทิตย์ละ 1 ครั้ง (ชุดเครื่องนอน ประกอบด้วย ที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน)

6) จัดให้มี หรือเลือกใช้พื้นที่ที่มีสุขารองรับนักท่องเที่ยว ที่ห่างจากแหล่งน้ำบริโภค ให้มีสภาพสะอาด ถูกสุขลักษณะ สุขภัณฑ์ที่ใช้ไม่ชำรุด และมีน้ำสะอาดสำหรับชำระล้างตลอดเวลา

7) จัดให้มี หรือเลือกใช้พื้นที่ที่มีระบบการดูแลสิ่งแวดล้อมที่ดี เช่น มีระบบจัดการขยะ น้ำเสีย อากาศ และเสียง ที่ดี

8) ถ้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนให้เลือกใช้พื้นที่ที่ชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยวโดยไม่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรม ชุมชนหรือหากมีให้น้อยที่สุด

ข. องค์ประกอบด้านการจัดการ (sustainable managed tourism)

1) มีรายการนำเที่ยวที่สามารถนำเสนอขายแก่นักท่องเที่ยวอย่างชัดเจน ได้แก่ มีเอกสาร แผ่นพับ แผ่นปลิว และระบบสารสนเทศ ที่เป็นประโยชน์ต่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ทำการตลาด และเสนอขาย ได้ทันที

2) ผู้รับจองทัวร์/ผู้ขายทัวร์ (booking) เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องรายการนำเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotour program) เป็นอย่างดี สามารถนำเสนอขายแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างถูกต้อง ทันที

3) มีการให้ข้อมูลล่วงหน้าแก่นักท่องเที่ยวถึงรายละเอียดเส้นทางและกิจกรรม (เน้นความสำคัญที่ให้ได้รับข้อมูลในระยะเวลาเพียงพอต่อการเตรียมตัวของนักท่องเที่ยว)

4) มีการให้ข้อมูลล่วงหน้าแก่นักท่องเที่ยว ถึงการปฏิบัติตัว จริยธรรม และพฤติกรรมที่เหมาะสมของนักท่องเที่ยว (เน้นความสำคัญของการได้รับข้อมูลก่อนการเดินทางในระยะเวลาเพียงพอต่อการเตรียมตัว)

5) มีการให้ข้อมูลล่วงหน้าแก่นักท่องเที่ยว ถึงการเตรียมของใช้ส่วนตัว และอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ ที่ไม่รบกวนสิ่งแวดล้อม (เน้นความสำคัญที่ได้รับข้อมูลในระยะเวลาเพียงพอต่อการเตรียมตัวของนักท่องเที่ยว)

6) มีคู่มือศึกษาธรรมชาติ ระบบนิเวศ วัฒนธรรม สังคมในพื้นที่ที่จะไปเยือน (ตามรายการนำเที่ยว) ให้แก่นักท่องเที่ยว

7) จัดให้มีมัคคุเทศก์ที่เพียงพอต่อการดูแลให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ มัคคุเทศก์ 1 คน ต่อนักท่องเที่ยว 5-10 คน

8) ให้มัคคุเทศก์ทำหน้าที่หลักเป็นมัคคุเทศก์แต่เพียงอย่างเดียว ไม่ต้องรับผิดชอบในด้านอื่นๆ เช่น ทำอาหาร ติดต่อเช่ารถ/เรือ/แพ/ช้าง ฯลฯ เหล่านี้ให้เป็นภาระด้านการจัดการของผู้ประกอบการ

9) ใช้ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมในการลดมลพิษมาให้บริการนักท่องเที่ยว (ไม่จำเป็นต้องหรูหรา แต่ถูกสุขอนามัย) เช่น ไม่ใช้กล่องโฟม บรรจุอาหาร หรือไม่ใช้ผลิตภัณฑ์ที่ใช้ครั้งเดียวแล้วทิ้ง เป็นต้น

10) พาหนะทุกชนิด มีสภาพดีไม่ว่าจะเป็นรถยนต์ จักรยาน เรือ แพ และอื่นๆ และผู้ขับขี่พาหนะนั้นๆ ขับขี่ด้วยความระมัดระวัง ตลอดรายการ

11) ไม่ให้พาหนะทุกชนิดที่ใช้มีการบรรทุกเกินอัตราที่กำหนด หรือเกินกว่าความสามารถของพาหนะนั้นๆ จะรับได้ จนอาจก่อให้เกิดอันตรายได้

12) ต้องมีระบบรักษาความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างดีในทุกกิจกรรม อาทิ ล่องแพ มีชูชีพ ชี้อักรยาน มีหมวกกันกระแทก นั่งช้าง มีเชือกระวังตก เป็นต้น

13) จัดให้มีอุปกรณ์ปฐมพยาบาล (first aid) ตลอดเวลาการเดินทาง

14) ให้มีบุคลากรที่ผ่านการอบรมด้านการปฐมพยาบาล จากหน่วยงานสาธารณสุขที่เชื่อถือได้เดินทางไปกับคณะด้วย

15) ให้นักท่องเที่ยวเดินในเส้นทางที่กำหนดเท่านั้น (ในกรณีที่พื้นที่มีความเปราะบางทางระบบนิเวศ)

16) ให้กำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง โดยคำนึงถึงความสามารถในการจัดการ รวมกับความสามารถในการรองรับของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

17) มีระบบการจัดการขยะและของเสียที่ดี เช่น การลดการนำสิ่งที่จะเป็นขยะเข้าไปในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว และการนำขยะทุกชิ้นออกมาจากพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

ค. องค์ประกอบด้านกิจกรรม เป็นการท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งแวดล้อมศึกษา (environmental education-based tourism)

1. เป็นกิจกรรมที่เน้นการให้ความรู้ และเอื้อต่อการศึกษา เข้าใจในด้านธรรมชาติ ระบบนิเวศ และวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว

2. เป็นกิจกรรมที่ใช้เครื่องจักรและพลังงานเชื้อเพลิงน้อย และเป็นกิจกรรมที่ไม่ก่อมลพิษ อาทิ จักรยานท่องเที่ยว (ไม่ใช่การแข่งขัน) เดินป่าศึกษาธรรมชาติ ดูนก ล่องแพ ขี่ม้า นั่งช้าง นั่งเกวียน ดำน้ำ ล่องเรือ ดูดาว เป็นต้น

3. มัคคุเทศก์ ต้องมีความสามารถและทักษะในการให้ความรู้เรื่องธรรมชาติ ระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สังคมและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับรายการนำเที่ยวนั้นๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวทราบอย่างละเอียดถูกต้อง ชัดเจน สนุกสนาน เพลิดเพลิน (เป็นผู้มีความรู้ที่ตนเองอธิบายอย่างถ่องแท้)

4. ในกรณีที่มัคคุเทศก์ประจำกลุ่มไม่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องเฉพาะทางนั้น ให้ผู้ประกอบการสรรหาผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่นเป็นผู้อธิบายบรรยายในเรื่องนั้นๆ แทน (จำไว้เสมอว่าคุณค่าของทัวร์เชิงนิเวศนั้นคือเรื่องการให้ความรู้ในระดับลึกแก่นักท่องเที่ยว)

5. มัคคุเทศก์มีทักษะทางด้านภาษาเป็นอย่างดี โดยสามารถพูดภาษาหลักของนักท่องเที่ยวที่ตนดูแลอยู่ได้ และสื่อความหมายได้เป็นอย่างดีด้วย

6. มัคคุเทศก์ ต้องเป็นผู้นำในด้านการปฏิบัติตนที่ดีของนักท่องเที่ยว เช่น ไม่ทิ้งขยะ ไม่ส่งเสียงดัง มีกิริยามารยาทเรียบร้อย เป็นต้น และสามารถเป็นผู้ชี้แนะ ตักเตือนนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติตนไม่เหมาะสมได้

7. มัคคุเทศก์เป็นผู้รู้ในกิจกรรมที่ตนนำอยู่ เช่น รู้เรื่องการขี่จักรยานเป็นอย่างดี เมื่อนำทัวร์จักรยาน หรือรู้เรื่องนกเป็นอย่างดี เมื่อนำทัวร์ดูนก เป็นต้น

8. เป็นกิจกรรมที่เอื้อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ประสบการณ์ที่ดี
ก่อให้เกิดจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

9. ผู้ประกอบการร่วมกับเจ้าของพื้นที่ลงทุนในระบบสื่อความหมาย
ธรรมชาติ และควรเป็นระบบสื่อความหมายที่ดีให้ความรู้ เข้าใจง่าย และสนุกสนาน

10. นักท่องเที่ยว คนท้องถิ่น ภาครัฐ มีส่วนในการแลกเปลี่ยนความรู้
ความคิดเห็นร่วมกันอย่างเท่าเทียม

ง. องค์ประกอบด้านองค์กร เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของ
ชุมชน (community participation-based tourism)

1) มีแผนงานโครงการที่แจ่มชัดละเอียดระบบการจัดการ และรายการ
เส้นทางนำเที่ยวเชิงนิเวศ แจ้งให้เจ้าของพื้นที่ (อุทยานแห่งชาติ อบต. ฯลฯ) ทราบล่วงหน้า
และมีการพิจารณาร่วมกันก่อนการนำเที่ยวในพื้นที่

2) ว่าจ้างคนท้องถิ่นเข้าทำงานและจ่ายค่าตอบแทนที่เหมาะสม
เป็นธรรม อย่างน้อยให้ไม่ต่ำกว่าค่าแรงขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด

3) สนับสนุนให้ชุมชนและองค์กรท้องถิ่น เป็นผู้ประกอบการในกิจกรรม
ที่ตนสามารถดำเนินการได้ในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น ที่พัก อาหาร เป็นต้น

4) ซื้ออาหาร และผลิตภัณฑ์พื้นเมืองจากชาวบ้านในถิ่นที่ไปเยือน เพื่อ
นำมาบริการนักท่องเที่ยว (หลีกเลี่ยงการนำผลิตภัณฑ์ต่างๆ และอาหาร เข้าไปจากในเมือง)

5) สร้างระบบการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใน
การจัดการนำเที่ยวเชิงนิเวศนั้นในทุกกระบวนการ

6) สนับสนุนกิจกรรมสาธารณะ เพื่อประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม สังคม
และกิจกรรมเพื่อการศึกษาของเด็กและเยาวชนในพื้นที่

7) สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างชุมชนกับผู้ประกอบการ
เพื่อความเข้าใจอันดีในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันจะนำไปสู่การพัฒนา
ท้องถิ่นต่อไป

8) มีกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการ
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ตน (ร่วมคิด ร่วมทำ)

5. งานวิจัยที่เกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยว

อมรา ไชยวงศ์ (2523: 133) ศึกษาผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อรายได้ของโรงแรมในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดเชียงใหม่ที่เข้าไปทั้งด้านการพัฒนา และการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวที่มาเยือนเชียงใหม่ มีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งส่งผลให้มีการขยายตัวในอุตสาหกรรมโรงแรม ในจังหวัดเชียงใหม่

ชลพรรณ ลิขิตวสินกุล (อ้างถึงในบุษกร ภวจินดา, 2535: 37-39) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของมัคคุเทศก์ พบว่า มัคคุเทศก์ในเขตกรุงเทพมหานคร และเป็นสมาชิกของสมาคมมัคคุเทศก์อาชีพ หรือผ่านการอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติศิลปวัฒนธรรม งานเทศกาล ขนบธรรมเนียม ประเพณี และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไปอยู่ในระดับปานกลาง แต่มีความตระหนักในบทบาทของมัคคุเทศก์อยู่ในระดับสูง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พบว่า อายุ การศึกษา รายได้ ระยะเวลาที่ประกอบอาชีพ เพศหญิง ภูมิลำเนาในกรุงเทพ และสถานภาพโสด มีผลต่อความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและผลจากการวิจัย มัคคุเทศก์ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมมากจะมีความตระหนักในการอนุรักษ์มากขึ้นตามไปด้วย ส่วนพฤติกรรมการรับข่าวสารพบว่าผู้ที่มีการรับข่าวสารต่างๆ ตลอดจนปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นและทราบถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา ทำให้มีความตระหนักและสนใจปฏิบัติในการอนุรักษ์มากกว่ากลุ่มที่มีการรับข่าวสารน้อย

ปฐิติ อาคมานนท์ มอนซอน และคณะ (2535: บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัย เรื่อง การท่องเที่ยวเดินป่า : ผลกระทบต่อสภาวะแวดล้อมและประชาชนในท้องถิ่น พบว่า มีผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ ในด้านบวก ได้แก่ เป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวสัมผัสธรรมชาติ สร้างจิตสำนึกของความรักและห่วงใยในสภาพแวดล้อม ช่วยลดปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าของกลุ่มผู้มีอิทธิพล ประชาชนมีอาชีพร่อน เป็นการเสริมรายได้ เกิดการกระจายรายได้ของประชาชนในท้องถิ่น ประชาชนมีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้น มีความตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติและวัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนมากขึ้น เป็นต้น ส่วนในทางลบ ได้แก่

เกิดความเสื่อมโทรมของเส้นทางเดินป่า เป็นการทำลายพืชพันธุ์ต่างๆ ระบบธุรกิจแทรกเข้าไปในวัฒนธรรม ค่าครองชีพสูงขึ้น เกิดมิชชันนารี วัฒนธรรมบางส่วนถูกทำลายเป็นต้น

พงษ์อนันต์ สรรพานิข (2538: บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อประชาชนชาวภูเก็ท ทั้งในด้านดีและไม่ดี ในด้านดีนั้น ชาวภูเก็ทยอมรับว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสร้างงานและอาชีพแก่ประชาชนท้องถิ่นและนำความเจริญมาสู่ท้องถิ่น ส่วนในด้านไม่ดี คือ การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาค่าครองชีพ และอาชญากรรม สำหรับบทบาทในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมของชาตินั้น ชาวภูเก็ทผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความเห็นว่านักท่องเที่ยว โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศได้นำเอาวัฒนธรรมที่ขัดแย้งกับสังคมไทยมาประพุดิปฏิบัติทั้งในด้านการแต่งกาย และความประพฤติต่อกันระหว่างชายหญิงในที่สาธารณะ อันเป็นทางให้เยาวชนเลียนแบบได้ และเป็นการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวยังช่วยให้ชาวภูเก็ทได้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น หาดทราย เกาะแก่ง หรืออ่าว อีกประการหนึ่งด้วย

ศรีพร สมบุญธรรม (2537: 20) ได้สรุปรายงานของ Lynda Thorn; Alister Mathieson and Geoffrey Wall ถึงการประเมินผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมจากการท่องเที่ยว พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้แก่

1. การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของคนในชุมชน เป็นผลให้เกิดการปรับตัวทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดความเหมาะสม
2. การติดต่อสื่อสารระหว่างคนที่มาจากสังคมที่ต่างกัน อาจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติ ค่านิยม พฤติกรรม ฯลฯ ทั้งต่อผู้มาเยือนและเจ้าของชุมชนนั้นๆ
3. การเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการของสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายในสังคม และการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก

โดยสรุป จากการทบทวนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องสะท้อนให้เห็นว่า ปัจจัยด้านการเปิดรับสื่อของบุคคล การติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอก (เดียนรัตน์ รัตนศิริ, 2534) ความได้เปรียบด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ความสะดวกในการคมนาคม ความปลอดภัย และพิธีการทางศุลกากร (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537) เจตคติต่อแหล่งท่องเที่ยว (ทักษิณา นิยมลรัตน, 2538) ปัจจัยด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว (ศรีธัญญา กิจสำนัง, 2535) มี

ความสัมพันธ์หรือมีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว ในขณะที่การวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะมุ่งศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อประชาชน และสภาพแวดล้อม ซึ่งจากการสังเคราะห์งานวิจัยพบว่าการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดผลทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ผลกระทบในเชิงบวกได้แก่การก่อให้เกิดสร้างงานและอาชีพแก่ประชาชนในท้องถิ่น (พงษ์อนันต์ สรรพานิช, 2528; ปุสดี อาคมานนท์ มอนซอน และคณะ: 2535) ทำให้ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยเฉพาะการสร้างรายได้ให้แก่โรงแรม (อมรา ไชยวงศ์: 2523) การเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสธรรมชาติ สร้างจิตสำนึกและวางแผนในสภาพแวดล้อม และเกิดการกระจายรายได้ในชุมชนท้องถิ่น สำหรับผลกระทบในเชิงลบของการท่องเที่ยวพบว่าการท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาค่าครองชีพ อาชญากรรม ความไม่เป็นระเบียบทางสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะการแพร่กระจายของวัฒนธรรมต่างชาติที่มากับนักท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวโดยเฉพาะด้านธรรมชาติเสื่อมโทรม (อมรา ไชยวงศ์, 2523; พงษ์อนันต์ สรรพานิช: 2528; ปุสดี อาคมานนท์ มอนซอน และคณะ 2525; เนาวรัตน์ พลายน้อย: 2539)

จากผลการทบทวนรายงานการวิจัยที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าการวิจัยที่ผ่านมาจะให้ความสนใจกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยทั่วไปไม่ได้มุ่งเน้นถึงการท่องเที่ยวที่มีรูปแบบเฉพาะโดยเฉพาะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ส่วนงานด้านการศึกษาค้นคว้าผลกระทบของการท่องเที่ยวก็เช่นเดียวกัน มีเพียงงานของปุสดี อาคมานนท์ มอนซอน และคณะ (2535) เท่านั้นที่เป็นการศึกษาค้นคว้าผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าต่อสภาวะแวดล้อมและประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งการเดินป่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่การศึกษาดังกล่าวก็ศึกษาในขอบเขตของผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเป็นหลักไม่ได้มุ่งเน้นหรือสนใจศึกษากระบวนการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้มีคุณภาพได้เพียงแต่เสนอให้จัดการท่องเที่ยวเดินป่าในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและควรพัฒนาให้เกิดขึ้นในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทย เพราะจะช่วยแก้ไขปัญหาค่าครองชีพของทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งช่วยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทาง การวางแผน การดำเนินกิจกรรม การประเมินผล และการมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน อย่างไรก็ตามถึงแม้หลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นสิ่งที่ดีแต่ที่ผ่านมากิจกรรมการท่องเที่ยวที่ดำรงอยู่ในบริบทของการท่องเที่ยวมักเป็นเพียงองค์ความรู้ในเชิงทฤษฎี ยังไม่ได้นำไปสู่การปฏิบัติ (implementation) ให้บังเกิดผลในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมอย่างกว้างขวางเท่านั้น

การดำเนินการวิจัยทุกระยะจะมีความสัมพันธ์เชื่อมต่อกัน ทั้งนี้ทุกระยะของการดำเนินงานได้เน้นหลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ ซึ่งรายละเอียดการดำเนินการวิจัยในแต่ละระยะมีดังนี้

1. การดำเนินการวิจัยระยะที่ 1: การเตรียมชุมชนและการวิเคราะห์ชุมชน

การดำเนินการวิจัยระยะที่ 1 ได้แบ่งการดำเนินการวิจัยออกเป็น 2 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การเตรียมชุมชน การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ได้เลือกชุมชนบ้านถ้ำลอด หมู่ 1 ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ดำเนินโครงการวิจัย โดยแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของชุมชนคือ ถ้ำลอด ซึ่งมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าไปท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก ต่อเนื่องกันมาไม่น้อยกว่า 15 ปี จนปัจจุบันถ้าเกิดการเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก ในขณะเดียวกันชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบมาจากการท่องเที่ยวในชุมชน

เมื่อคัดเลือกชุมชนแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการเข้าสู่ชุมชนโดยแนะนำตนเองกับผู้นำชุมชนตลอดจนสมาชิกในชุมชนอื่นๆ โดยเฉพาะสมาชิกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชน เช่นกลุ่มแม่บ้านที่ให้บริการเช่าตะเกียงนำชมถ้ำ กลุ่มผู้ให้บริการเช่าแพ ผู้ประกอบการเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่ม ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ที่ดูแลพื้นที่ ซึ่งการเข้าไปพบปะพูดคุยกับสมาชิกในชุมชนมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจกับชาวบ้าน ในขณะเดียวกันก็เริ่มสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนทั้งในด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคม พร้อมทั้งได้มีการแพร่แนวคิดการวิจัยที่ผู้วิจัยจะดำเนินแก่ผู้นำชุมชน และสมาชิกในชุมชน ในระหว่างที่สนทนาข้อมูลพื้นฐานอื่นๆ ซึ่งการเสนอแนวคิดในการวิจัยเชิงปฏิบัติการดังกล่าวก็ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากสมาชิกในชุมชน

1.2 การวิเคราะห์ชุมชน เป็นการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน โดยใช้เทคนิคการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการดำเนินงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและสมาชิกในชุมชน โดยมี แนวคิดพื้นฐานว่า การที่สมาชิกในชุมชนถ้ำลอดร่วมกันคิดและวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชุมชน ช่วยส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการมองเห็นปัญหา สาเหตุปัญหา และโอกาสในการ

มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยกระบวนการประเมินใช้วิธีการประชุมกลุ่มที่ประกอบด้วยผู้นำชุมชน กรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ตัวแทนประชาชน บัณฑิตอาสาของกรมแรงงานและสวัสดิการสังคมและบัณฑิต อาสาของกรมป่าไม้ ซึ่งบัณฑิตอาสาเหล่านี้ได้เข้ามาปฏิบัติงานในชุมชนมาไม่น้อยกว่า 6 เดือน และเป็นที่รู้จักคุ้นเคยของสมาชิกในชุมชน จึงรับรู้สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนได้ดี ในกระบวนการประชุมกลุ่มดังกล่าว ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดได้วิเคราะห์ปัญหาของชุมชนร่วมกัน ทั้งนี้ในระหว่างประชุมผู้วิจัยจะมีผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้ช่วยเหลือในการบันทึกผลการวิเคราะห์ การดำเนินการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการในการศึกษา การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน นำไปสู่การสรุปความเห็นร่วมกันในการกำหนดประเด็นปัญหาและแนวทางในการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาด้านการท่องเที่ยวในชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน นอกจากนั้นผู้วิจัยยังได้ทำการศึกษาความรู้ เจตคติ และการมีส่วนร่วมของครัวเรือนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อทราบข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับศักยภาพของครัวเรือนในการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งใช้ประโยชน์ในการดำเนินการวิจัยในลำดับต่อไป

2. การดำเนินการวิจัยระยะที่ 2 : การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การดำเนินการในระยะนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการดำเนินงานในระยะของการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการในการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน ต้องดำเนินการในรูปขององค์กรชุมชน โดยกลุ่มองค์กรชุมชนจะทำหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางกำหนดระเบียบและข้อตกลงร่วมกันในการจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชน ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน และกำหนดเงื่อนไขในการต่อรองผลประโยชน์กับบริษัทนำเที่ยวและนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่ และเพื่อให้เป็นไปตามแนวทางดังกล่าว จากการวิเคราะห์พบว่าในชุมชนมีกลุ่มผู้ให้บริการนำเที่ยวถ้าอยู่ก่อนแล้ว โดยสมาชิกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแม่บ้าน อย่างไรก็ตามกลุ่มดังกล่าวไม่เข้มแข็ง หรือไม่สามารถต่อรอง หรือกำหนดเงื่อนไขการท่องเที่ยวในชุมชน และเป็นกลุ่มที่เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้จัดตั้งขึ้นเพื่อจัดระเบียบการท่องเที่ยวในศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่า ความริเริ่มของกลุ่มองค์กรจึงไม่ได้เริ่มจากชาวบ้าน ความเข้มแข็งในการทำหน้าที่ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนจึงมีน้อยมาก จากกรอบแนวคิดการวิจัยแสดงให้เห็นว่าชุมชนที่มีความเข้มแข็งในการมี

ส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นต้องเป็นชุมชนที่มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ ต้องเป็นชุมชนที่มีอำนาจต่อรองเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชุมชน เป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน มีศักยภาพในการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชน ดังนั้น เพื่อเสริมสร้างศักยภาพดังกล่าวให้เกิดขึ้นในชุมชนให้ดำเนินการดังนี้

1) การพัฒนาองค์กรเพื่อเสริมสร้างอำนาจต่อรองและจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชน

คณะกรรมการหมู่บ้านได้ประชุมร่วมกันเห็นตรงกันในการจัดตั้งกลุ่มองค์กรเพื่อจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชนขึ้น กลุ่มองค์กรชุมชนได้มีการประชุมเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและกำหนดแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในระหว่างการประชุมกลุ่มผู้วิจัยได้พยายามส่งเสริมให้กระบวนการประชุมเป็นไปในลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน โดยอาศัยดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งองค์กรเป็นกรอบแนวคิดในการส่งเสริมให้กลุ่มองค์กรชุมชนเกิดความเข้มแข็งดังนี้

(1) การใช้ภูมิปัญญา หรือระบบคิดของคนในท้องถิ่น โดยส่งเสริมให้สมาชิกใน ชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดและเสนอแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน โดยอิงอยู่กับความรู้ ทักษะ และความเชื่อของคนในชุมชนเกี่ยวกับถ้ำลอด โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ผู้นำทางความคิดในชุมชน เช่น ผู้สูงอายุ และผู้ที่เคยมีประสบการณ์ในการสำรวจ ถ้ำลอดได้มีบทบาทในการเสนอความคิด นอกจากนั้นยังส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมประชุมเห็นความสำคัญและจำเป็นในการรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน

(2) การจัดการกลุ่ม โดยส่งเสริมให้องค์กรชุมชนที่ตั้งขึ้นได้ประชุมและตกลงร่วมกันในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม การกำหนดกฎระเบียบและกติกาของการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนทั้งในส่วนที่สมาชิกต้องยึดถือปฏิบัติร่วมกัน และระเบียบปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว การเปิดรับสมาชิก การเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน และการกำหนดระเบียบในการแบ่งปันผลประโยชน์หรือกระจายรายได้จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

(3) การส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นกิจกรรมสำคัญหนึ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยจัดให้มีการประชุมกลุ่มหรือเสวนากลุ่มเพื่อทบทวนปัญหา อุปสรรคและผลสำเร็จของการดำเนินงานที่ผ่านมาการเชื่อมโยงผลการดำเนินงานกับกิจกรรม ที่ดำเนินการไป ซึ่งกระบวนการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตลอดจนการรับฟังความเห็น ทางวิชาการจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกชุมชนได้ส่งผลให้กลุ่มเกิดการเรียนรู้ร่วมกันภายใน ชุมชนและระหว่างชุมชนส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มมี ทิศทางหรือกรอบในการ ดำเนินงานที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

(4) การร่วมกันปฏิบัติงาน ให้เห็นผลที่เกิดขึ้นจากกลุ่ม เป็นการสะท้อน ที่สำคัญของความเข้มแข็งของกลุ่มโดยกระบวนการสำคัญคือการส่งเสริมให้กลุ่มมีส่วนร่วมใน การจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นการจัดระบบการท่องเที่ยว การจัดการควบคุมและ กำกับนักท่องเที่ยวให้ปฏิบัติตามระเบียบกติกาที่กลุ่มกำหนดขึ้น การกำหนดให้มีการสะสม กองทุนพัฒนาชุมชน ซึ่งผลการดำเนินการในลักษณะดังกล่าวส่งผลให้สมาชิกในชุมชนมีราย ได้เพิ่มมากขึ้น การเพิ่มของเงินในกองทุนและการลดความขัดแย้งในชุมชนในด้านการจัดการ การท่องเที่ยวส่งผลให้สมาชิกเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม ดังนั้นความเหนียวแน่นใน การร่วมดำเนินงานกับกลุ่มองค์กรในชุมชนจึงเพิ่มมากขึ้น อำนาจต่อรองในการมีส่วนร่วมใน การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนจึงมีเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน

โดยสรุป กระบวนการดำเนินการพัฒนาเพื่อสร้างอำนาจต่อรองและจัดระบบ การท่องเที่ยว ในชุมชนที่สำคัญคือ การกระตุ้นและส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนร่วมกันคิด วิเคราะห์ปัญหาการท่องเที่ยวในชุมชน การวิเคราะห์ปัญหาพื้นฐานของกลุ่มองค์กรที่มีอยู่เดิม ในชุมชน พร้อมทั้งการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการดำเนินงานขององค์กรในชุมชนใหม่ให้ มีความเข้มแข็ง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นการระดมความคิดของคนในชุมชน การกำหนด โครงสร้างและกลไกการดำเนินงานโดยเฉพาะการกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม การกำหนด ระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชุมชน การประชุมร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาการ กลุ่มบนพื้นฐานการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการดำเนินงานส่งเสริมให้สมาชิกมีส่วนร่วมใน กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนบนพื้นฐานข้อตกลงร่วมกัน ทำให้สมาชิกเห็นผลของการ ดำเนินงานของกลุ่ม ซึ่งกระบวนการทั้งหมดเป็นกระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งแก่กลุ่มองค์กร ในชุมชนให้มีอำนาจต่อรองในการมีส่วนร่วมในการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

2) การดำเนินการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน การพัฒนาศักยภาพในการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการพัฒนาศักยภาพในการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชน เป็นการดำเนินการฝึกทักษะความสามารถแก่สมาชิกในชุมชนให้สามารถดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อแก้ปัญหาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะถ้าลวดที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องติดต่อกันมานาน การส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวที่สนใจในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้เกิดการเรียนรู้และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ เกิดความพึงพอใจทั้งในด้านการให้ความรู้ การอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และการป้องกันอันตรายที่อาจเกิดกับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมุ่งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับระเบียบกติกากำหนดราคาค่าบริการ การผลิตและจัดจำหน่ายสินค้าของที่ระลึกและการมีส่วนร่วมได้รับประโยชน์ โดยเฉพาะรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งกิจกรรมการพัฒนาที่สำคัญและนำมาใช้ในการดำเนินงาน คือ การจัดให้มีการฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถ้าและการนำเที่ยวถ้า ทักษะการให้บริการนำเที่ยว การดูแลรักษาถ้าและสภาพแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยว และการดูแลรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว ทั้งนี้การฝึกอบรมดังกล่าวนี้ทั้งการอบรมเพื่อให้ความรู้ทางวิชาการ การสาธิต และการทดลองให้ปฏิบัติ ซึ่งการอบรมได้อาศัยวิทยากรจากภายนอกที่สนับสนุนและบางกิจกรรมได้กำหนดให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้มีโอกาสประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยสรุปในการดำเนินการในขั้นนี้มุ่งส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน ให้ใช้กระบวนการฝึกอบรม การสาธิต และการฝึกปฏิบัติงานเป็นหลักในการดำเนินการพัฒนา

3. การดำเนินการวิจัยระยะที่ 3 : การประเมินผลการพัฒนา

การประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนให้ดำเนินการประเมินใน 2 ลักษณะดังนี้

1. การประเมินความสามารถในการสร้างอำนาจต่อรองและจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชนได้ประเมินจากความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน โดยพิจารณาจากองค์ประกอบสำคัญคือ การแสดงภูมิปัญญาหรือระบบคิดของสมาชิกใน

ชุมชนต่อการรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน การกำหนดโครงสร้างและกลไกการดำเนินกิจกรรมของ กลุ่ม การเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่ม และผลของการดำเนินการของกลุ่มต่อสมาชิกในชุมชน ซึ่งกระบวนการประเมินใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ตามประเด็นการประเมินหรือองค์ประกอบที่กำหนด

2. การประเมินผล การพัฒนาศักยภาพในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวในชุมชน ศักยภาพในการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ศักยภาพในการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชน และการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณในการประเมิน โดยเน้นการประเมินก่อนการพัฒนาและหลังการพัฒนา ซึ่งมีรายละเอียดวิธีดำเนินการประเมินดังนี้

2.1) ประชากรที่ใช้ในการประเมินเป็นครัวเรือนในชุมชนถ้ำลอดทั้งหมด 175 ครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนในชุมชนทั้งหมดเป็นผู้ได้รับผลหรือผลกระทบจากการท่องเที่ยวในชุมชน

2.2) เครื่องมือที่ใช้ในการประเมิน แบ่งออกเป็น 6 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสอบถามลักษณะทั่วไปทางประชากร สังคม เศรษฐกิจ ของกลุ่มตัวอย่าง

ตอนที่ 2 แบบประเมินความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชุมชน โดยมีเนื้อหาตามดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งองค์กร จำนวน 4 องค์ประกอบ 17 ตัวชี้วัด ครอบคลุมตั้งแต่การส่งเสริมภูมิปัญญาและระบบคิดของคนในชุมชน การกำหนดโครงสร้างและกลไกการดำเนินงานกลุ่ม การส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน และผลการดำเนินงานของกลุ่มต่อชุมชนและสมาชิก

ตอนที่ 3 แบบประเมินศักยภาพในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยมีลักษณะเป็นแบบประเมินค่า (rating scale) 3 ระดับ จำนวน 10 ข้อ ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมถึงการรับรู้ความสามารถในการกำหนดพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว การวางแผนการปรับปรุงกิจกรรม การท่องเที่ยว การกำหนดแนวปฏิบัติและการปฏิบัติตามระเบียบการท่องเที่ยวของชุมชน การรักษาความสะอาดและการสำรวจผลกระทบในทางลบต่อแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน

ตอนที่ 4 แบบประเมินศักยภาพในการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีลักษณะเป็นแบบประเมินค่า (rating scale) 3 ระดับ จำนวน 10 ข้อ โดยมีเนื้อหาครอบคลุมถึงการรับรู้ความสามารถในการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรการ

ท่องเที่ยวในชุมชน อันประกอบด้วยถ้ำลอด พันธุ์ไม้ สัตว์ป่า และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ความสามารถในการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงการจัดเก็บค่าธรรมเนียมในการให้บริการท่องเที่ยวในชุมชน

ตอนที่ 5 แบบประเมินศักยภาพในด้านการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชน ให้มีลักษณะเป็นแบบประเมินค่า (rating scale) 3 ระดับ จำนวน 10 ข้อ ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมความสามารถในการกำหนดกติกาที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนได้รับประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน โดยเฉพาะด้านรายได้จากการให้บริการนำเที่ยว การผลิตและจำหน่ายของที่ระลึก การแนะนำสินค้าแก่นักท่องเที่ยว และการระดมเงินเพื่อการพัฒนาชุมชน

ตอนที่ 6 แบบประเมินการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน มีลักษณะเป็นแบบประเมินค่า (rating scale) 5 ระดับ จำนวน 15 ข้อ โดยมีเนื้อหาครอบคลุมถึงการมีส่วนร่วมในการคิดวางแผนการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่ การให้บริการนำเที่ยว การขายของที่ระลึก อาหาร เครื่องดื่ม และที่พัก และกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชน การมีส่วนร่วมในการได้รับรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน และการมีส่วนร่วมในการประเมินการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน

2.3) การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยซึ่งปฏิบัติงานในพื้นที่ดำเนินการวิจัยตลอดระยะเวลาการดำเนินโครงการ เป็นผู้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งก่อนดำเนินการพัฒนาและหลังดำเนินการพัฒนา ซึ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์

2.4) การวิเคราะห์ข้อมูล

2.4.1 การวิเคราะห์ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างใช้สถิติภาคพรรณนา (descriptive statistic) ประกอบด้วยค่าสถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (arithmetic mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation)

2.4.2 การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว การสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชน และการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน ใช้สถิติภาค

พรรณนา ประกอบด้วยค่าสถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
นอกจากนั้นในการเปรียบเทียบประสิทธิผลของการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการ
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศก่อนและหลังการพัฒนาใช้สถิติ t - test

